

1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi

An Attempt of Ottoman- Greek Exchange Population In 1914

Nurten ÇETİN*

ÖZET

Mübadele değiş-tokuş anlamına gelir. Mübadil ise başkasının yerine getirilmiş, mübadele edilmiş demektir. Genellikle Savaşlar sonrasında ortaya çıkan göç hareketleri mübadele kararlarının alınmasında etkilidir. Göçlerin siyasi ve ekonomik nedenler olmak üzere birçok nedeni vardır. Göç devletlerin etnik ve dini yapısını etkilemekle birlikte, nüfus siyasetlerinde de etkisini gösterir. Osmanlı Devleti on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa Devletleri ile yaptığı savaşlardan yenik çıktı. Bu durumun on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda da devam etmesi, İmparatorluğun siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan toprak kaybetmeye başlaması İmparatorluğun elinde kalan topraklara yönelik Müslüman göç hareketini beraberinde getirdi. Balkan Savaşları bu göç hareketinin son dalgasını oluşturdu. Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti büyük toprak kaybetti. Bu çerçevede, burada kalan Müslüman nüfus, Balkanlı devletlerin siyasi, dinî ve ekonomik baskılarına uğrayarak Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Yunanistan'dan Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Müslüman nüfus, İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından Anadolu'da Rumların yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yerleştirilince, buradaki Rumlarla ciddi problemler yaşanmaya başlandı. Anadolu'dan da Yunanistan'a doğru bir Rum göçü başladı. Bu problemi çözmek için Osmanlı Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında yapılan müzakereler mübadele kararının alınmasıyla neticelendi.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan Nüfus Mübadelesi Girişimi ele alındı. 1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi 1923 yılında Yeni Türkiye Devleti ile Yunanistan arasında imzalanan Mübadele Antlaşmasının ilk adımı olması ve bu Antlaşmaya ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Osmanlı Devleti, Yunanistan, Galib Kemalî Bey, Venizelos.

Çalışmanın Türü: Araştırma.

ABSTRACT

Commutation means Exchange. An Exchange person is a person who has to be come and exchanged instead of another person. Forced immigrations generally coming out after the wars are effective for taking a decision about immigrations. There are many political and economic reasons of the immigrations. Immigration has affected population policies as well as an ethnic and religious structure of the nation. Beginning from the last years of 17th century. Ottoman Empire has been defeated in the wars between itself and European States. Continuation of this situation in 18th, 19th and 20th century, Muslim immigrations started to immigrate towards the territories Ottoman Empire had because of territorial loss in terms of politic, military and economic sides of Ottoman Empire. The Balkan Wars were the end of this immigration. Ottoman Empire lost its territories after the Balkan Wars, so Muslim population standing here started to immigrate to Anatolia because of political, religious and economic pressure of the Balkan States when Muslim population having to immigrate from Greece to Anatolia, was disposed to the territories where there were densely populated Greek by Government of Union and Progress in Anatolia. Serious problems came out with the Greek living here. The Greek immigration started from Anatolia to Greece. To solve that problem, negotiation between Ottoman Empire and Greek Empire ended with the decision of Exchange.

In this study, it is handled with the attempt of population Exchange between Ottoman Empire and Greece. An attempt of population Exchange between Ottoman Empire and Greece in 1914 takes an important role in the first step of Exchange Agreement between The New Republic of Turkey and Greece in 1923 and lightning to the way for the agreement.

Greece which declared its independence by the help of European States, was known as an independent state in 24 April, 1830 by Ottoman Empire. After having its freedom, main policy of this state was to activate megalomania when Greek State was trying to acquire the territories of Ottoman Empire at the same time it tried to homogenize its population by making Muslim population living in the acquired territories immigrate. The Balkan Wars was an obvious explanation of this policy. Greek's making Muslims immigrate in the territories under Greek influence caused Ottoman Empire's reaction. Muslims immigrating from Greece, being disposed to Greek territory caused the discontent between Greek people while Ottoman Empire firstly applied this policy in partes. The number of the Greek immigrating from Ottoman territories started to increase day by day. Greek Government wanted Ottoman Empire to end this situation by protesting Ottoman Empire. The information that the Greek in Thrace was continuously made to immigrate with pressure, was given to Ottoman Empire. Greek immigration from Ottoman territories to Greece caused the reaction of patriarchate. Ottoman Empire consulted European Countries to answer an accusation brought about to Ottoman Empire about immigration problems in Greek newspapers and to show Ottoman Empire's justness. This application was accepted in a positive way. A commission consisting of translators of European Great States inquired the territories where the Greek lived and prepared the report about the reasons of Greek immigrations because of Greece's having contact with European States and calling for them to interfere with Greek future, and also Interior Minister Talat was nominated to inquire the reasons of Greek immigration in Edirne and West Anatolia by Ottoman Empire. In the research of both European States and Talat, it was seen that Greek immigrated to many territories willingly. Ottoman Empire wanted Greek Government to prove that Makedonian Muslims were not under the cruelty and torment and Greek Government prevented this

* Okutman, Selçuk Üniversitesi

situation. This will of Ottoman Empire was not accepted by Greek Government. Ottoman Empire also protested to Greek Government in terms of the pressure and cruelty towards Muslims.

It is seen that both countries blamed each other in the topic of the reasons of immigration in the negotiation having started between countries since April. Muslims dense immigration from the territories being in the hand of Greek to Anatolia. To prevent this situation, Athene ambassador of Ottoman Empire, Galip Kemali, made a proposal to Greek Prime Minister Venizelos about Exchange. He offered this idea offered to as a personal idea to Grand Vizier Salim Halid later and the idea about Exchange was accepted. According to it, the Greek in İzmir and Muslims in Makedonia were exchanged. Venizelos did not think Exchange. Exchange would become the great beat for Greek megalos-idea. But, it has been seen that a proposal was accepted under some circumstances about dense Greek immigration from Anatolia to Greece. An order was given to necessary places to prevent Greek immigration from Anatolia when Ottoman Empire started negotiation about Exchange with Venizelos. Both states explained that under which circumstances they would accept an Exchange. The Greek wanted that an Exchange happened optionally. Ottoman Empire was also supporter of the territories within the context of an exchange spreading to vast areas. While Greek Government wanted that it left much more Greek immigrants in Anatolia. Ottoman Empire also wanted that the number of it decreased. In meantime, it would be an obstacle for Greek megalos-idea. Both states decided that under which circumstances an Exchange would happen on 22 June 1914. A commission was composed to conduct the actions of the Exchange in İzmir, Konstantin Dimanos and Yorgos Tsorbatisglou (Çorbacioğlu) were appointed to the commission as Greek representative. In 30 June 1914 Ottoman Empire appointed Ahmet Muhtar as the first representative and Fiscal Inspector Şükrü as the second representative in Turkish- Greek Assorted Commission. After forming Assorted Exchange Commission in İzmir, the prevention of mass immigration and the will of continuation of this situation were declared to Greek until the commission arrived et a conclusion. In the meantime, in Ottoman and Greek harbour, undesirable events towards Greeks and Muslims were tried to be prevented in the decision taken as a relationship with the topic discussed in the commission, in the event of the equal ballot of both two states, desirable conclusions would not be taken, so Venizelos declared that there needed a judge to take certain decision to Kemali. Ottoman Empire was supposed to the attendance of the judge to negotiation to protect the objectiveness of judgement totally, so between two states, the problem about a judge came out. In the end to solve conflicts which would happen in the commission formed in İzmir, provision that the judge chosen would not join the negotiation were accepted by Greek. After in this commission reading proceeding of session in which conflicts happened, he would decide by explaining the reasons in the front of the members of the commission. Both states consulted Swiss being as an important state and wanted a judge from there. Swiss accepted to send a clerk who would be a judge in the commission to İzmir.

The commission in İzmir performed the first session in 14 July. In this session, the rights of Greeks who left home but still lived in the territories of Ottoman Empire and the topic about the religions composed of the places of the exchange of the public and evaluation of their properties was discussed. The issue about citizen was handled in the session of 18 and 20 July. In 25 July the problems about how to activate immigration and conflicts they came across. The date of the next session were accepted as 30 June. But, an attempt of population Exchange between Ottoman Empire and Greece were not activated because of the start of World War I. It remained in force until the date '29 June 1914' when Greece entered the war with Ottoman Empire.

Keywords: Exchange, Ottoman Empire, Greece, Mr. Galip Kemali, Venizelos.

The Type Of Research: Research

GİRİŞ

Bağımsızlığını kazanma sürecinde Avrupalı büyük devletlerin desteğini alan Yunan Devleti'nin kurulduktan sonra temel politikası, topraklarını devamlı olarak Osmanlı Devleti aleyhine genişletmek oldu. Yunanistan 1830'da kurulduğunda Rumlar özellikle Mora, Teselya ve Ege Adaları'nda yaşarken on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'daki Rum nüfusu artırıldığı görüldü. Rum nüfus özellikle, Çeşme, Urla, Ayvalık bölgelerinde yoğunlaşmıştı.¹ Yunanistan'ın bu siyaseti *megalos idea*² ile tanımlanmaktadır. Yunanistan'ın Yunanlıların yoğun olarak yaşadığı Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan bu toprakları ele geçirmek istemesi Osmanlı Devleti ile çatışmasını gerektirdi.³ Ocak 1844'te, Başbakan Kolettis Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmasında *megalos ideayı* şöyle tarif ediyordu:⁴

“Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir; sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece Krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya'da ya da Selanik'te, Serez'de, ya da Edirne'de, İstanbul ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam Adası'nda, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına

¹ Tuncer Baykara, “Batı Anadolu'daki Rum Nüfusunun XIX. Yüzyıldaki Durumu Yeni Yunan Göçleri ve Yerli Hristiyanların Yunanlaştırılması”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 437.

² Megalos İdea Yunanca büyük fikir, ülkü anlamına gelir. Yunanistan'ın sınırları dışında özellikle, doğusunda yaşayan Rumların yaşadıkları toprakları da Yunanistan sınırları içerisine katmayı amaçlamaktadır. Yunanistan'ın 1922 yılında İstiklal Savaşı'nda yenilmesi ile tarihe karışan bu fikrin başlangıcı olarak Başbakan Kolettis'in 1844'te, Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşma kabul edilmektedir. Elçin Macar, **Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 60.

³ Dimitri Pentzopoulos, **The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact Upon Greece**, Paris, ty, s. 26.

⁴ Michael Llewellyn Smith, **Yunan Düşü**, (Çev., Halim İnal), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s. 17.

bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır: Krallığın başkenti Atina'dır. İstanbul, büyük başkent, bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur.”

Balkan Savaşları Yunanlıların megalı ideayı gerçekleştirme isteğinde önemli bir adım oldu. 8 Ekim 1912'de Karadağ, 17 Ekimde Bulgaristan ile Sırbistan ve 19 Ekimde de Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasıyla başlayan Balkan Savaşları iki safhalıdır. Balkan Savaşları'nın I. safhası 30 Mayıs 1913'te Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında imzalanan Londra Antlaşması ile kapandı. Bu Antlaşma ile Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını kaybediyor ve Balkanlarda sadece Bulgaristan ile sınır komşusu oluyordu.⁵ Osmanlı Devleti Arnavutluk ile Ege Adalarının geleceğinin belirlenmesini büyük devletlere bırakıyor, böylece Ege'deki haklarını dolaylı olarak kaybediyordu. Kavala, Dedeağaç ile beraber bütün Trakya'yı Bulgaristan'a, Orta ve Kuzey Makedonya'yı Sırbistan'a, Selanik Güney Makedonya ve Girit'i Yunanistan'a terk etmek zorunda kalıyordu.⁶

Balkan Devletleri Balkanlarda kendi aralarında oluşturdukları yeni sınırlar konusunda anlaşamadılar. Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma konusunda aralarında çıkan antlaşmazlık II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına neden oldu. Yunanistan, Sırbistan ve Romanya Bulgaristan'a savaş açtılar. Bu durumdan istifade eden Osmanlı Devleti I. Balkan Savaşı sonucunda kaybettiği Edirne'yi 23 Temmuz 1913'te Bulgarlardan geri aldı. Savaş sırasında Doğu Trakya'da yaşayan çok sayıda Rum ve Bulgar bölgeden kaçtılar. Rumların bir kısmı Batı Trakya'da ve Makedonya'da Yunanlıların elinde bulunan bölgelere göç etmeye başladılar. Balkan Devletleri aralarında 10 Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşmasını imzaladılar. Osmanlı Devleti Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşma ile Batı Trakya Bulgaristan'a, Kırklareli ve Edirne ise Osmanlı Devletine bırakılmıştır. Türk-Bulgar sınırı genel olarak Meriç Nehri kabul edildi. Ayrıca bu antlaşma ile Bulgaristan'da kalan Müslümanların hukuki statüleri ve dini yönetimleri belirlendi.⁷ Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında 13 Mart 1914'te İstanbul Antlaşması yapıldı. İki devlet arasında ortak sınır kalmadığından bu antlaşmada daha çok Sırbistan'da kalan Türklerin ve bunların taşınmaz mallarının durumuna ilişkin maddeler yer aldı.⁸

Yunanistan ise Balkan Savaşları'nın sonunda 30 Mayıs 1913'te Londra, 10 Ağustos 1913'te Bükreş ve 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması'yla Girit adası dâhil olmak üzere, topraklarını iki katına çıkardı.⁹

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında imzalanan Atina Barış Antlaşması on altı madde ve üç protokollük bir metinden oluşmakta ve Yunanistan'a terk edilen topraklardaki Müslümanların hukuki durumlarını da 1913 tarihinden itibaren belirlemekteydi.¹⁰ Ancak Yunanistan, Atina Barış Antlaşması'nda belirtilen hükümlere uymadı ve Müslümanları göçe zorlamaya başladı. Müslümanlara tanınan haklar kısıtlandı. Bulgarlar, Yunanlılar, Sırp ve Karadağlılar'ın uyguladıkları baskı ve zulümlere maruz kalan Makedonya Müslümanları İstanbul ve Anadolu'ya göç ettiler.¹¹ Balkan Devletleri Müslümanları göç ettirerek onların mal ve mülklerini sahiplenmek ve bir daha geri dönmelerini engellemek şeklinde bir politika izlediler.¹² Özellikle Selanik Müslümanları Yunanlılardan büyük baskı ve zulüm gördüler. Balkan Savaşları sonrası Yunan idaresine geçen topraklardaki Müslümanların gördükleri baskı ve zulme ait çok sayıda arşiv belgesi mevcuttur.¹³

⁵ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912–1913)**, TTK, Ankara, 1995, s. 17.

⁶ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul, 1995, s. 441.

⁷ Ömer Turan, **“İkinci Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi”**, Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 251-252.

⁸ Murat Hatipoğlu, **“Elefterios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter”**, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 462.

⁹ Hatipoğlu, agm., s. 462.

¹⁰ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. 1, TTK, Ankara, 1953, s. 478-485. Ayrıca Antlaşmanın tam metni için bkz. BOA., DH.MB.HPS.M. 12/20 1332. Ca.18.VRK. 11–16

¹¹ Osmanlı İmparatorluğuna yapılan göçlerle ilgili geniş bilgi için bkz., Bilal N.Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler, Doksan üç Muhacereti 1877-1878**, C. 1-2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968-1970; Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, TTK, Ankara, 1994.

¹² J. Mc. Carthy, **Ölüm ve Sürgün**, Çev: Bilge Umar, 3. Baskı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 163.

¹³ BOA., HR.SYS., 13/2, Belge sıra nu. 189, s. 258-264, BOA. HR.SYS., orj. kayıt nu.11/2, tarih 1914.6.11, s. 279, Ayrıntılar için bkz., **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi**, C. 1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1995.

Tevfik Bıyıklıoğlu, bu nedenlerle Yunanistan'a terk edilen Trakya, Makedonya ve Epir'den I. Dünya Savaşı'ndan önce, Osmanlı topraklarına iki yüz binden fazla Müslüman göçmenin geldiğini belirtmektedir.¹⁴ Siyasi, ekonomik ve dinî baskılarla göçe zorlanan Müslüman göçmenlerin yığılma yeri Selanik oldu. Selanik İslâm Komitesi gibi kuruluşlar göçmenleri Anadolu'ya taşıyacak gemileri ayarladılar. Savaştan sonra, Yunanistan geride kalan Müslümanları kabileler halinde göçe hazırladı ve Osmanlı topraklarına gönderdi.¹⁵ İmparatorluk sınırları içerisindeki Türk nüfus, göçlerle fazlaştı.¹⁶

Ve *İmparatorlukta artık bâkim unsur denilebilecek Türk aydını* arasında Türk milliyetçiliği ortaya çıktı.¹⁷ Bu durum devletin politik ve ekonomik yaşamını etkiledi. İttihat ve Terakki Hükümeti Balkanlardan gelen Müslüman göçmenleri gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yerleştirdi. Türkiye'deki Rumlar yoğun olarak Batı Anadolu Bölgesinde, özellikle İzmir ve çevresinde yaşamaktaydılar. Balkan Savaşları sonrası Rumeli'deki Rumların Batı Anadolu'daki nüfusu Rumlar yararına artırmak amacıyla, bunların aileleriyle İzmir ve Balıkesir çevresine gelişlerinin tespiti bu politikanın yürütülmesinde etkili oldu.¹⁸

Yunanistan'ın idaresine geçen bölgelerden gelen Müslümanların bir kısmı sadece Rumların yaşadığı Yenişehir (Aydın) köyüne geçici olarak yerleştirildi.¹⁹ Gelibolu Yarımadası, Ayvalık, Edremit gibi Rum nüfusun yoğun olduğu yerlerde, nüfus dengesinin Müslümanlar lehine olması için Rumeli'den gelen göçmenlerin öncelikli olarak bu gibi yerlere yerleştirilmelerine dikkat edildi. Bunun için ya Rum köyleri istimlak edilerek gelen Müslüman göçmenler buralara yerleştirildi ya da Rum köylerinin çevresinde bulunan, devlete ait olan arazi ve arsalar göçmenlere verilerek oralarda yerleşmeleri sağlandı.²⁰

1914 Haziranında Osmanlı Mebusan Meclisi açılınca bu konu Rum mebuslar tarafından gündeme getirilerek, Balkanlardan göç eden Müslümanların, Rumların yaşadıkları bölgelere yerleştirilmeleri eleştirildi. Aydın mebusu Emanuelîdi Efendi, "...Gelen muhacirler Rum köylerine yerleştirildi. Oysa Üsküdar'dan Basra'ya kadar boş arazi var."²¹ şeklinde açıklamada bulundu. Konuşmalar sırasında 150.000 Rum'un Yunanistan'a göç ettiği, 270.000'den fazla Müslüman'ın da Balkanlardan Osmanlı topraklarına geldiği açıklandı. Dâhiliye Nazırı Talat Bey, asıl insanlık faciasının Balkan Savaşları olduğunu söyleyerek, "Gelen insanları Üsküdar'la Basra arasında çöle yerleştiremezdik... Muhacirlerin sayısı 270.000'i mütevaccizdir" cevabını verdi.²²

İttihat ve Terakki Hükümeti bir yandan gelen Müslümanları Rumların yaşadıkları sahalara yerleştirirken diğer taraftan Balkan Savaşları sırasında Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin cephede Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmaları, savaş sırasında cephede yaşanan gelişmelerin diğer savaşlardan farklı olarak bu savaşta kitle iletişim araçları ile gazetelerle günü gününe İstanbul'a ulaşması *Osmanlı Türkünü, Osmanlı Rumuyla* karşı karşıya getirdi.²³ Savaş sırasında Osmanlı Donanmasını Mora'ya hapseden Averof adlı zırhlı Görüclü bir Rum tarafından Yunanistan'a hediye edilmişti. 1913-1914'de bu duruma bir tepki olarak Rumlara karşı bir boykotaj uygulanması gündeme geldi. Osmanlı Rumları Yunanistan'a sürekli yardımda bulunuyorlardı. Averof Osmanlı Hükümetine sadakatın giderek yok olduğunun bir göstergesiydi. Müslümanlar biran önce ekonomik hayata egemen olmalıydılar.²⁴ "Türk'ün Türk'ten alışverişi" ve "Rum tüccarlarıyla her türlü ilişkinin kesilmesi" düşüncesi Müslümanlar arasında yayılmaya başladı. Bu durum ekonomik hayata egemen olan Rumların tepkilerine neden oldu.²⁵

¹⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I, TTK, Ankara 1955, s. 92.

¹⁵ M. Carthy, *age.*, s. 178.

¹⁶ Fuat Dünder, *İttihat ve Terakkinin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 58.

¹⁷ Fuat Dünder, *İttihat ve Terakkinin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 58.

¹⁸ Halaçoğlu, *age.*, s. 116.

¹⁹ BOA., DH.KMS. 19/53 19 Mayıs 1330 (1 Haziran 1914) tarihli telgraf.

²⁰ Halaçoğlu, *age.*, s. 116. Ayrıca bu konu için bkz. *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 166.

²¹ MMZC 1330 (1914), s. 474-475'den aktaran Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 579.

²² MMZC 1330 (1914), s. 478'den aktaran Tunaya, *age.*, s. 579.

²³ Zafer Toprak, "İslam ve İktisat: 1913-1914 Müslüman Boykotajı", *Toplum ve Bilim*, Sayı 29/30, 1985, s. 180.

²⁴ Ayrıntılar için bkz., Zafer Toprak, "Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik", *Toplumsal Tarih*, S 113, (2003), s. 11-19.

²⁵ Tülay Alim Baran, "Balkan Savaşı'ndan Sonra İzmir'de Rumların Göç Hazırlığı", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C 2, S 6-7, (1996-1997), s. 175-177.

İttihad ve Terakki Hükümetinin Balkanlardan gelen Müslümanları Rumların yaşadıkları yerlere yerleştirmeleri, Rumlara uygulanan boykotaj da Balkanlardan göç etmek zorunda kalan Müslüman nüfusa karşı Anadolu'dan Yunanistan'a yönelik bir Rum göçün de etkili oldu. Ve Yunan Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti arasında bir mübadele gündeme geldi. Bu çalışmada Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi'nin nedenleri Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ın hangi koşullar altında bir mübadeleye sıcak baktığı ve mübadele müzakereleri Arşiv belgelerinin ışığında ele alınmaya çalışıldı. Çalışmamız 1923 tarihli Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ile bir karşılaştırma yapma imkânını sağlamaktadır.

A) OSMANLI DEVLETİ'NİN YUNANİSTAN'A MÜBADELE ÖNERİSİNDE BULUNMASI

Balkan Savaşları öncesinde başlayan ve savaş sırasında da devam eden Yunanistan'dan Osmanlı topraklarına yapılan Müslüman göçü, savaş sonrasında artarak sürdü. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin, Yunanistan'ın idaresine geçen bölgelerden baskı ve zulüm ile göçe zorlanan Müslümanları Anadolu'da Rumların yaşadıkları bölgelere yerleştirmeye başlaması Rumlar arasında bir korku ve heyecan yarattı. Bu bölgelerden Yunanistan'a yönelik bir Rum göçü başladı. Göç hareketinin Anadolu'daki ilk tepkisi Çeşme'deki Rumlar arasında görüldü. Birkaç Rum ailesinin Çeşme'den ayrılarak adalara gitmesi Çeşme Rumları arasında şiddetli bir korku oluşturdu. Birkaç gün içinde Çeşme ve civarında başlayan Rum göçü her tarafa yayılarak önü alınmaz bir hal aldı.²⁶ Atina Ajansı'ndan yayılan haberler de Batı Anadolu'da yaşayan Rumların çok zor durumda olduklarını Yunan Hükümeti'nin bu duruma müdahale etmesini istiyorlardı.²⁷ Doğu Trakya'dan göç eden Müslümanların sayısı aşağı yukarı iki bin beş yüzü bulmaktaydı.²⁸ Edirne'de bulunan Rumların bir kısmının köy köy toptan Yunanistan'a göç etmeleri Rum Patrikhanesinin de şikâyetlerine neden oldu. Batı Anadolu'daki illerden de Rum göçü devam etmekteydi.²⁹

Bu durum Yunanistan tarafından beklenen bir gelişme değildi. Osmanlı Devleti ilk defa karşılıklı politikasını uygulayarak gayrimüslim bir unsuru göçe teşvik ediyordu. Yunanistan, bu durumu Türkiye'nin aleyhine kullanmak için propagandaya girişti. Yunanistan'ın İstanbul'daki Büyükelçisi Panas, Sadrazam Said Halim Paşa'ya gönderdiği 12 Haziran 1914 tarihli notada, tamamen Rum nüfusa sahip Ayvalık Kasabasının etrafının çetelerle çevrildiğini, çetelerin saldırısına uğradığını, askerlerin bunlara kayıtsız kaldıklarını ve bu durumun iki devletin ilişkilerini çok nazık bir duruma sokacağını yazıyordu.³⁰ Galib Kemalî Bey Pire'ye giderek Yunanistan Dışişleri Bakanı Streit ile görüştü. Görüşmesinde Ayvalık'ta meydana gelen olayların Makedonya'da Müslümanlara yapılan baskı ve zulümlerin bir sonucu olduğunu söyledi.³¹

Yunanistan'ın bu protestoları karşısında Osmanlı Devleti zaman zaman Rum göçünün nedenlerini inceleyerek Rumlara bir baskı ve zulüm yapılmadığını ortaya koymaya çalıştı.³² Osmanlı Hükümeti Avrupalı büyük devletlere başvurdu. Avrupalı büyük devletler tarafından tarafsız şahit olmak üzere Talat Bey'in yanına birer memur gönderilir ise göçün gerçek nedenleri görülecek ve Talat Bey tarafından yapılan incelemeler yakından izlenebilecekti. Osmanlı Devleti bu durumu Avrupalı Devletlerin İstanbul'daki elçiliklerine bildirdi.³³ Osmanlı Devleti'nin verdiği bu nota bütün Avrupa'da iyi bir etki oluşturdu. Tanin Gazetesinin yorumuna göre Yunanistan, Anadolu'da Rumlara zulüm ve işkence yapıldığı iddialarıyla

²⁶ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara, 1959, s. 69.

²⁷ BOA., HR.SYS. 2034/5, belge nu.89.

²⁸ BOA., HR.SYS. 2033/1, belge nu.36.

²⁹ BOA., HRSYS. 2033/1, belge nu.133.

³⁰ BOA.HRSYS. 2033/1, belge nu.133.

³¹ Galip Kemalî Söylemezoğlu, **Hatıraları, Atina Sefareti (1913-1916)**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946, s.113-114.

³² Yunanistan'ın Rumların göçe zorlandığı şeklindeki şikâyetleri karşısında, Osmanlı Devleti, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i Edirne Vilayeti ve Batı Anadolu'da Rum göçünün nedenlerini ortaya koymakla görevlendirdi. Talat Bey yaptığı incelemeler sonucu Rum göçünün sebepleri üzerinde yaptığı açıklamada özetle şunlara yer vermişti: Osmanlı topraklarından giden aşağı yukarı on iki bin Rum kaçığının gittikleri yerlerdeki yaşam koşullarını öven mektupları yerli Rumlara göndermeleri, Makedonya'dan ve diğer bölgelerden göç eden Müslümanları mallarına el koyarak zengin olmak isteme ihtimalleri, Bulgar işgali sırasında yerli halka verdikleri zararlardan dolayı mahkemeye verilecekleri korkusu, Müslümanlara karşı yaptıkları mezalim ve tecavüzlerden dolayı cezalandırılma korkuları. bkz., Söylemezoğlu, age, s. 101., BOA., HR.SYS. 2033/1, Belge nu.26.

³³ Tanin, 18 Haziran 1914, s.1.

Avrupa Devletlerini kendi tarafına çekerek, çıkacak olan bir savaşta haklılığını göstermek istiyordu. Osmanlı Devleti bu önerisi ile Yunanistan'ın planlarını bozmuş oluyordu.³⁴

Fransa, Rusya, İtalya, Almanya, Avusturya devletlerinin birer temsilcilerinden oluşan bir heyet Rum göçünün nedenlerini araştırmak için İzmir'e geldiler.³⁵ Avrupalı büyük devletlerin konsoloslarının tercümanları bu konuda birçok Rum'un şikâyeti ile karşılaştılar.³⁶

Tercümanlar yaptıkları incelemeler sonucu yaptıkları açıklamalarda, göç olaylarının sona ermesinin boykotaj'ın kaldırılmasına bağlı olduğunu belirttiler. İnceleme sonucunda hazırladıkları raporları bağlı oldukları elçiliklere sunacaklar ve en kıdemli elçilik olan Avusturya-Macaristan elçisi Marki Pallavinci başkanlığında toplanacak toplantıda genel bir rapor hazırlayacaklardı.³⁷ Osmanlı Devleti Yunanistan ile mübadele konusunda siyasi görüşmelere başlayınca Rumlara uygulanan boykotajın kaldırılması, bu konuda gerekli tedbirlerin alınması, gerekli uyarıların yapıp uymayanların cezalandırılması için Edirne, Ankara, Hüdavendigâr (merkezi Bursa) Vilayetlerine ve İzmit, Bolu, Çatalca, Canik, Karesi ve Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflıklarına telgraf çekildi.³⁸

Osmanlı Devleti de Yunan Hükümetinin Makedonya Müslümanlarına zulüm ve işkenceler yapılmadığı ve Yunan Hükümeti'nin bu duruma engel olduğu şeklindeki açıklamalarını kanıtlamasını istedi. Ancak, Osmanlı Devleti'nin bu isteği Yunanistan tarafından kabul edilmedi.³⁹

Göç meselesi etrafında iki ülke arasında Nisan ayından itibaren başlayan görüşmelerde göçün nedenleri konusunda her iki ülkenin birbirlerini suçladıkları görülüyordu. Bu duruma son vermek amacıyla Osmanlı Devleti'nin Atina'daki elçisi Galib Kemalî Bey, Yunanistan Başbakanı Venizelos'a mübadele önerisinde bulundu. Galib Kemalî Bey, Hatıratı'nda mübadele önerisi ile ilgili olarak şunları söylemektedir:⁴⁰ "...Mösyö Venizelos'a sırf bir şahsi mülahaza kabilinden Makedonya'daki Müslümanlarla Aydın Vilayeti'nde meskûn Rumların mübadele edilmesi, bunların bırakacağı emlakın de mübadele suretiyle onlara verilmesi ve aradaki fark-ı fiatın Hükümetlerce tazmin edilmesi yolunda bir i'tilâf yapılmasını teklif ettim. "

Galib Kemalî Bey, Yunanistan başbakanına kişisel olarak söylediği bu fikrini daha sonra Osmanlı Devleti'nin onayına sundu.⁴¹ Bu öneri Osmanlı Hükümeti tarafından olumlu karşılandı. Ayrıca Sadrazam Said Halim Paşa, Galib Kemalî Bey'e Müslümanların göçü nedeniyle yaşanabilecek üzücü olaylardan sakınılması için mübadelenin bir an önce uygulanmasını istediklerini bildirdi.⁴²

Osmanlı Devleti tarafından mübadele iki ülke arasındaki göçmen sorununu halletmekte en iyi çözüm olarak görülüyordu. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin temel politikası bu önerinin Yunanistan tarafından kabulünü sağlamak şeklinde belirdi. Osmanlı Devleti'nin Aydın bölgesindeki Rumlara Makedonya Türklerinin mübadelesi şeklindeki önerisine Yunanistan Başbakanı Venizelos, karşı olmadığını belirtti. Ancak böyle bir mübadelenin uygulanması için çeşitli koşulların yerine getirilmesi önerisinde bulundu.⁴³

Mübadelenin uygulamaya geçirilmesi için Temmuz ayını beklemek gerekecekti. Anadolu'da yaşayan ve Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan Rum göçüne, yapılacak bir mübadele ile son noktanın konulması Yunan *megali ideas*'nabir engel oluşturacaktı. Ayrıca Yunan Hükümeti için yeni ekonomik sorunlar ortaya çıkacaktı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin mübadele önerisine karşılık Yunanistan'ın girişimde bulunması gecikti. Yunanistan'ın idaresi altına giren Selanik, Drama ve Kavala'da Müslümanlara yapılan zulümlerin devam etmesi Osmanlı Devleti'nin tepkilerine neden oldu. Selanik Valisi Sofulis'in Drama'da yaptığı incelemeler sonucu Yunanistan Dışişleri ve Başbakanına verdiği raporlarla Osmanlı Devleti'nin Selanik

³⁴ Tanin 22 Haziran 1914, s.1.

³⁵ Tanin, 23 Haziran 1914, s. 5 – 7 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan kanunla askerlik bedelinin kaldırılarak gayrimüslimlere kur'a yükümlülüğünün getirilmesi de Rumlara tepkisine sebep olmuş ve askere gitmek istemeyen Rum gençleri göç hareketinde etkili olmuştur.

³⁶ Tasvir-i Efkâr, 3 Temmuz 1914, s.1.

³⁷ İkdâm, 13 Temmuz 1914, s.2.

³⁸ BOA., DH.ŞFR., 42/199.

³⁹ Tanin, 22 Haziran 1914, s.1.

⁴⁰ Söylemezoğlu, *age.*, s. 101.

⁴¹ BOA., HR.SYS. 2035/2, Galip Kemalî Bey'den Venizelos'a Özel Mektup 5/18 Mayıs 1914.

⁴² BOA., HR.SYS. 2035/2, Said Halim Paşa'dan Galip Kemalî Bey'e çekilen 17 Mayıs 1914 tarihli telgraf.

⁴³ Yunanistan'ın hangi koşullarda bir mübadeleye sıcak baktığı için bkz., BOA., HR.SYS. 2035/2, Subay Necib Bey'den Said Halim Paşa'ya çekilen 10/23 Haziran 1914 tarihli telgraf.

Başkonsolosunun verdiği bilgiler arasında zıtlıklar bulunuyordu. Sofulis Müslümanların iyi bir durumda oldukları şeklinde Yunan Hükümeti'ne raporlar veriyordu. Bu nedenle Galib Kemalî Bey Selanik Başkonsolosu Fuat Selim Bey ve Nuri Beylere bu konuda açıklama yapılmasını ve yeniden incelemelerde bulunulmasını bildirdi.⁴⁴

Galib Kemalî Bey, Venizelos'a aldığı raporları göstererek, Müslümanlara yapılan baskıların sona erdirilmesi ve mübadele teklifinin bir an önce uygulamaya geçirilmesini, aksi takdirde çok ciddi sorunlarla karşılaşacaklarını söyledi.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin Makedonya Müslümanlarına sürekli baskı yapıldığı şeklindeki şikâyetleri karşısında, Yunanistan Başbakanı Venizelos bölgeyi ziyaret etti. Venizelos Makedonya'yı baştanbaşa dolaştığını ve bölgede hoşnutsuzluklara meydan verilmemesi için gerekli makamlara emir verdiğini, ayrıca meydana gelen son olaylar üzerine bölgeye yapmış olduğu iki ziyarette ise, bölgeye derhal vilayetin en büyük memurunu atayarak yolsuzluğa sebep olanların cezalandırılmasını ve Müslümanların incitilmemesi için tekrar bölge memurlarına kesin emirler verdiğini ve silah araması bahanesiyle jandarma ve askerlerin işe karıştırılmayıp bu görevin adliye memurları tarafından yapılmasını istediğini Galib Kemalî Bey'e aktardı.⁴⁶

Yunan Hükümeti bu şekilde Osmanlı Devleti'nin "Yunanistan'a terk edilen topraklarda yaşayan Müslümanlara zulümler yapılıyor" şeklindeki şikâyetlerini asılsız kılmak istemiştir. Bu konuyla ilgili olarak 5 Haziran 1914 tarihli Tanin Gazetesinde "Gülünç Bir Teftiş" başlığı ile yayınlanan makalede Venizelos'un ziyaretinin göz boyamaktan ibaret olduğu, kendisinin gerçekleri öğrenemediği ve öğrenemeyeceği belirtiliyordu.⁴⁷

Venizelos'un açıklamaları bölgede alındığı belirtilen tedbirler, Osmanlı Devleti tarafından yeterli görülmedi. Bu nedenle Yunanistan Başbakanı Venizelos, Galib Kemalî Bey'e bizzat Makedonya'da bir incelemede bulunmasını önerdi. Bunun üzerine Galib Kemalî Bey Selanik'e gitti. Galib Kemalî Bey Selanik'te yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı raporunda Müslümanların çok kötü şartlar altında olduklarını baskı ve zulümler ile göçe zorlandıklarını belirtti.⁴⁸

B) OSMANLI-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ MÜZAKERELERİ

Osmanlı Devleti'nin Atina'daki Büyükelçisi Galib Kemalî Bey'in Yunanistan Başbakanı Venizelos'a mübadele teklifinde bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Galib Kemalî Bey, 18 Mayıs'ta Yunanistan Başbakanı Venizelos'a İzmir'de yaşayan Rumlar ile Makedonyalı Müslümanların mübadelesi fikrinin Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edildiğini bildirdi. Osmanlı Devleti adına, adı geçen bölgede Müslümanlar arasında meydana gelebilecek üzücü olaylardan kaçınılması için bu fikrin somutlaştırılması isteğinde bulundu.⁴⁹ Yunanistan Başbakanı Venizelos ise Trakya'da ve Osmanlı toprakları genelinde yaşayan Rumlar aleyhinde bir saldırı ve tecavüz hareketinin mevcut olduğunu, bu durumun devam etmesinden korktuklarını, Galib Kemalî Bey ile görüşmesinde dile getirdi. Galib Kemalî Bey, Venizelos'a Osmanlı Devleti'nin Rumlara ve Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz tavırlarda bulunanlara karşı hiçbir ülkede benzeri görülmemiş şekilde müsamahakâr davrandığını ve şimdiki meselede de Rumların durumunun Makedonya'da Müslümanların maruz kaldıkları yolsuzlukların yanında "yağma derecesi"nde kalacağını belirttiikten sonra meselenin hangi devletin suçlu olduğu, olaylar karşısında kayıtsız kaldığı sorunu olmadığını, iki devlet arasındaki dostane ilişkileri sağlamak için neler yapılması gerektiğinin görüşülerek İzmir Vilayeti Rumları ile Makedonya Müslümanlarının mübadelesi hakkındaki önerisinin hızlı bir şekilde sonuçlandırılmasının çok önemli olduğunu söyledi.⁵⁰

Osmanlı Hükümeti, Aydın Vilayeti Rumlarıyla Makedonya Müslümanlarının mübadelesinin kararlaştırıldığını, bunun gerçekleştirilmesi için Aydın'da bir komisyon oluşturulması gerektiğini, fakat bunun için zamana ihtiyaç olduğunu, bu nedenle Makedonya'dan göç eden Müslümanların sahilden başlayarak iç kısımlara doğru Rum köylerinde misafir edilmelerini Aydın Vilayeti'ne bildirdi. Bölgede

⁴⁴ BOA.HR.SYS. 2033/1, Belge nu.66.

⁴⁵ Söylemezoğlu, *age.*, s.108.

⁴⁶ BOA. HR.SYS. 2033/1, Belge nu.66.

⁴⁷ Tanin 5 Haziran 1914, s. 2.

⁴⁸ Söylemezoğlu, *age.*, s. 108-113.

⁴⁹ BOA., HR.SYS. 2035/2, Galip Kemalî Bey'den Venizelos'a özel mektup 5/18 Mayıs 1914.

⁵⁰ HR.SYS. 2033/1, Galip Kemalî Bey'in Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumisine gönderdiği 22 Mayıs 1914 tarihli belge.

güvenliği sağlamak için jandarma kuvveti ve seyyar güvenlik kuvvetlerinin istihdamı da istendi.⁵¹ Osmanlı Devleti'nin amacı, bu yolla mübadele önerisinin Yunanistan Devleti tarafından kabulünü hızlandırmaktı.

Venizelos, Galib Kemalî Bey'e yazdığı 22 Mayıs 1914 tarihli mektubunda böyle bir mübadele yapılabilmesinde öncelikle ön hazırlıklar için zamana ihtiyaç olduğunu, Trakya'yı önceden terk eden Rumların mallarıyla, Makedonya'yı terk eden Müslümanların mal varlıklarının hesaplanması; mübadele halkların kendi istekleriyle olması ve mübadele işlemlerinin bir muhtelit komisyonun kontrolü altında yapılması gerektiğini belirtti.⁵² Ayrıca bu mektupta Rumların göçüne kesin bir şekilde son verilmedikçe hiçbir antlaşmanın söz konusu olamayacağı dile getiriliyordu.⁵³

Yunanistan Başbakanı Venizelos, İzmir Vilayeti Rumlarıyla Makedonya Müslümanlarının mübadelesinin çözümü işlemini bazı kayıtlara tabi tutmak istiyordu. Anadolu ve Trakya'da yaşayan Rumların durumları hakkında Yunanistan'a endişe verici haberlerin ulaşması ve Yunan kamuoyunun bu duruma gösterdiği tepki Venizelos'u endişelendiriyordu. Nitekim Galib Kemalî Bey, kendisine mübadele önerisinde bulunduğu anda şöyle demişti:⁵⁴ "Aman yazacağınız mektupta sakın benim tarafımdan böyle bir teklif vaki olduğu anlaşılmasın, sonra muhâlifinin ve efkâr-ı umûmiyenin muhâkemesinden kurtulamam."

Sadrazam Said Halim Paşa, Galib Kemalî Bey'e Osmanlı Devleti'nin Yunanlıların yaşadıkları illerde görülen göç hareketini önlemek amacıyla güçlü tedbirler aldığını ve bu konuda güvence verdiğini, o nedenle geç kalınmadan bir komisyon oluşturularak mübadeleye başlanması için Venizelos'a ısrarda bulunulmasını bildirdi.⁵⁵ Said Halim Paşa, Trakya'nın Yunan halkının mübadelesini genel olarak tamamıyla kabul ederken, bu önlemin İzmir'de uygulanmaya başlanmasına önem vermekteydi.⁵⁶ Çünkü Aydın Vilayeti'ne Müslümanların göçü hızla artmaktaydı. Venizelos ise Galib Kemalî Bey'e yazdığı 28 Mayıs 1914 tarihli mektupta şöyle diyordu:⁵⁷

"Benden göndermemi istediğiniz 25 Mayıs tarihli mektuba cevap olarak; 22 Mayıs tarihlerinde size yazmaktan şeref duyduğum mektupta bildirilmiş olan şartlardan yola çıkarak Küçük Asya ve Trakya'da yaşayan Yunan ve Müslüman halkın mübadelesi konusunu Osmanlı ve Yunan hükümetleri arasında konuşmalara geç kalmaksızın başlanmasını kabul ettiğimi size bildirmekten şeref duyarım."

Osmanlı Devleti, Venizelos ile mübadele görüşmelerine başlayınca Anadolu'dan yapılan Rum göçünün engellenmesi için gerekli yerlere emirler verdi. Aydın Vilayeti'ne çekilen 2 Haziran 1914 tarihli telgrafta Venizelos ile başlayan müzakereler sonuçlanıncaya kadar Yunanistan'ın eline geçen topraklardan göç eden Müslümanların Rum evlerine yerleştirilmemesi emredildi.⁵⁸ Karesi Mutasarrıflığına çekilen 4 Haziran 1914 tarihli telgrafta da göçün yasaklanması ve göç etmek isteyenlerin yerlerine döndürülmeleri emrediliyordu.⁵⁹

8 Haziran'da Said Halim Paşa, Galip Kemalî Bey'den mübadele için aşağıdaki şartları Yunan Hükümeti'ne bildirmesini istedi:⁶⁰

1-Trakya'da ve İzmir Vilayeti'ndeki Rum köylerinin halkı Boğazlara kadar, Makedonyalı ve Epirli Müslümanlara karşı mübadele edilecek.

2-Mübadele tam bir uzlaşmayla iki hükümetin koruması altında yapılacak.

3-İki hükümet tarafından atanan dört üyeden oluşan muhtelit bir komisyon, mübadeleyi gerçekleştirmek, kırsal kesim halkının taşınabilir ve taşınmaz mallarını tespit etmek, mübadele düzenliliğini ve göçün güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirleri almakla görevlendirilecek.

4-Komisyon, İzmir ya da Selanik'te bulunacak ve zorunlu alt kurulu oluşturma yetkisine sahip olacak.

(I. Ek)

⁵¹ DH. ŞFR. 41/37, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'den Aydın Vilayeti'ne çekilen 8 Mayıs 1330 (21 Mayıs 1914) tarihli telgraf.

⁵² BOA., HR.SYS. 2035/2, Venizelos'dan Galip Kemalî Bey'e yazılan 9/22 Mayıs tarihli mektup.

⁵³ Stelio Seferiades, "L'Echange Des Populations", Recueil Cours de l'Academie de Droit International, Vol. IV, (Paris 1928), s. 50-51.

⁵⁴ BOA., HR.SYS. 2035/1, Sadrazam Said Halim Paşa'ya Galip Kemalî Bey tarafından gönderilen 23 Mayıs 1914 tarihli telgraf.

⁵⁵ BOA., HR.SYS. 2035/2, Said Halim Paşa'dan Galip Kemalî Bey'e gönderilen 25 Mayıs 1914 tarihli telgraf.

⁵⁶ BOA., HR.SYS. 2035/2, Said Halim Paşa'dan Galip Kemalî Bey'e gönderilen 25 Mayıs 1914 tarihli telgraf.

⁵⁷ BOA., HR.SYS. 2035/2, Venizelos'dan Galip Kemalî Bey'e yazılan 15/28 Mayıs 1914 tarihli mektup. Ayrıca bkz. Söylemezoğlu, *age.*, s. 99-100.

⁵⁸ BOA., DH.ŞFR. 41/141, Dâhiliye Nezâreti tarafından Aydın Vilayeti'ne çekilen 20 Mayıs 1914 (2 Haziran 1914) tarihli telgraf.

⁵⁹ BOA., DH.ŞFR. 41/171, Dâhiliye Nezâreti tarafından Karesi Mutasarrıflığına çekilen 22 Mayıs 1914 (4 Haziran 1914) tarihli telgraf.

⁶⁰ BOA., HR.SYS. 2035/2, Said Halim Paşa'dan Galip Kemalî Bey'e çekilen 8 Haziran 1914 tarihli telgraf.

Osmanlı Devleti'nin bu şartlarına karşılık Yunanistan'ın şartları da pek farklı değildi. Yunanistan'ın İstanbul'daki Büyükelçisi Panas tarafından Osmanlı Devleti'nin önerisine karşılık Yunanistan'ın önerisi bildirildi. Bu şartlar şöyleydi :⁶¹

1-Trakya'da ve İzmir İlinde Rum köylerinin halkı, Boğazlara kadar, göç etme isteklerinin saptanmasından sonra Makedonyalı ve Epirli Müslümanlarla mübadele edilecek.

2- Mübadele tam bir uzlaşmada, iki hükümetin koruması altında yapılacak.

3-İki hükümet tarafından atanan dört üyeden oluşan muhtelit bir komisyon, mübadele etmek için kırsal kesim halkının taşınır ve taşınmaz mallarını tespit etmek ve mübadelenin düzenliliğini ve göçün güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirleri almakla görevlendirilecek. Ayrıca, bu komisyon özellikle, göçmenlerin yola çıkış zamanı, göç edilecek yerin belirlenmesi gibi mübadelenin özel koşullarını da saptayacak.

4-İzmir ya da Selanik'te bulunacak bu komisyon, alt komisyonlar oluşturma yetkisine sahip olacak.

5-Göç etme, halkın doğal isteklerinin saptanmasına bağlı olarak, evlerini aynı zamanda terk eden Makedonyalı ve Epirli Müslümanların varlıkları gibi, evlerini önceden terk eden Trakyalı ve Anadolu Rumların varlıklarının değerlendirilmesi, doğrudan karşılıklı bir saptama ile olacak ve olağanüstü bir alt kurulun sorumluluğunda yapılacak.

Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'daki elçisi Galib Kemalî Bey Yunanistan Dışişleri Bakanı Streit ile görüşmesinde muhtelit komisyonda görev alacak Yunan delegelerin atanmasını önerdi. Streit, hükümetiyle görüşmeden mübadelenin "kaba hat"larını saptamaya başlamak ve buna somut bir şekil vermek için komisyonun toplandığı ili iyi bilen - eski Makedonya valisi gibi- kimselerin Başbakanın ve meslektaşlarının fikirlerinin alınmasından sonra delege olarak seçilmesi gerektiğini söyledi. "kaba hat"tan ne kastettiği kendisine sorulduğunda ise şu açıklamada bulundu:⁶²

1-Göçün rahatlığını sağlamak için araç bulmak.

2-Göçmenlerin birçoğunun doğru değerlendirilmesi için gerekli düzenlemeyi yapmak.

3-Trakya'daki halkın mübadelesini ertelememek. Makedonyalı Müslümanlara karşı İzmir'de yaşayan Rumların mübadelesini aynı anda gerçekleştirmek.

Said Halim Paşa, Galib Kemalî Bey'e gönderdiği 20 Haziran 1914 tarihli telgrafta önceden Yunanistan'a giden Rumların orada kalmaları gerektiğini, Anadolu kıyısında bulunan Rumların ise yeniden yerlerine döneceklerini ve mübadele edileceklerin sayısının hesaplanacağını bildirdi.⁶³ Bu durum Yunanistan Dışişleri Bakanına bildirildi.⁶⁴

Yunanistan Dışişleri Bakanı Streit, mübadele koşullarını görüşmek üzere Naum'u iki kez Galib Kemalî Bey'e gönderdi. Galib Kemalî Bey, kendisine Türk ve Yunan projelerini okudu ve her iki tarafın delegelerinin bir an önce atanmalarının önemli olduğunu belirtti.⁶⁵

22 Haziran 1914'te her iki devlet mübadelenin hangi şartlarda yapılacağı konusunda anlaştılar.⁶⁶ Dâhiliye Nezareti tarafından Aydın Vilayeti'ne çekilen 28 Haziran 1914 tarihli telgrafla mübadelenin halkın kendi isteğiyle olması ve karşılıklı olarak farkların ödenmesi şeklinde iki devlet arasında kararlaştırıldığı bildirildi. Yine bu telgraf ile İzmir'de oluşturulacak muhtelit komisyonda görev alacak Yunan ve Osmanlı delegelerin isimleri Aydın Vilayeti'ne bildirilmekteydi.⁶⁷

Mübadele işlemlerini yürütecek olan ve İzmir'de toplanması kararlaştırılan muhtelit komisyona Konstantin Dimaras ve Yorgos Tsorbatisglou (Çorbacıoğlu) Yunanistan'ı temsil edecek delegeler olarak atandılar.⁶⁸ Osmanlı Hükümeti 30 Haziran 1914 tarihinde, Türk-Yunan muhtelit komisyonunun birinci delegesi olarak Ahmet Muhtar Bey'in, ikinci delegesi olarak da Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey'in atandıklarını; Yunan delegelerinin yola çıkışları bildirilir bildirilmez Ahmet Muhtar Bey'in de İzmir'e

⁶¹ BOA., HR.SYS. 2035/2, Subay Necib Bey'den Said Halim Paşa'ya çekilen 10/23 Haziran 1914 tarihli telgraf.

⁶² BOA., HR.SYS. 2035/2, Subay Necib Bey'den Said Halim Paşa'ya çekilen 10/23 Haziran 1914 tarihli telgraf.

⁶³ BOA., HR.SYS. 2035/2, Said Halim paşa tarafından Galip Kemalî Bey'e çekilen 20 Haziran 1914 tarihli telgraf.

⁶⁴ BOA., HR.SYS. 2035/2, Galip Kemalî Bey tarafından Yunanistan Dışişleri Bakanı Streit'e gönderilen belge.

⁶⁵ BOA., HR.SYS. 2035/2, Galip Kemalî Bey'in Sadrazam Said Halim Paşa'ya yazdığı 25 Haziran 1914 tarihli belge.

⁶⁶ Stelio Seferiadis, agm, s. 52.

⁶⁷ BOA., DH.ŞFR. 42/136, Dâhiliye Nezâreti tarafından Aydın Vilayeti'ne çekilen 15 Haziran 1330 (28 Haziran 1914 tarihli telgraf.

⁶⁸ BOA., HR.SYS. 2035/2, Yunanistan Dışişleri Bakanı Bay Streit'in Galip Kemalî Bey'e gönderdiği 13/26 Haziran 1914 tarihli belge.

gitmek üzere yola çıkacağını Yunanistan'a bildirdi.⁶⁹ Yunanistan Başbakanı Venizelos daha önce Galib Kemalî Bey ile görüşmesinde muhtelit komisyonda Yunanistan'ı temsil edecek delegelerden birinin Osmanlı Devleti tarafından da uygun görülen Sofya Elçisi Naum olacağını söylemişti. Fakat Streit bunun mümkün olmadığını Galib Kemalî Bey'e bildirdi.

İzmir'de muhtelit mübadele komisyonu oluşturulduktan sonra, toplu halde göç hareketlerinin önlenmesi ve komisyon bir sonuca varıncaya kadar bu duruma devam edilmesi isteği Yunan memurlarına bildirildi. Bu şekilde Osmanlı ve Yunan limanlarında Rumlara ve Müslümanlara yönelik hoş olmayan ve istenmeyen olayların önü alınmak istendi.⁷⁰

Yunanistan muhtelit komisyonda çıkacak anlaşmazlıkların çözümünde görev alacak bir hakemin görevlendirilmesini istemekteydi. Bu nedenle iki ülke arasında bir hakem sorunu ortaya çıktı.

C) MÜBADELE GÖRÜŞMELERİNDE HAKEM GÖREVLENDİRİLMESİ

Mübadele işlemlerinin hızlı ve düzenli olarak yürütülmesini sağlayacak olan muhtelit bir komisyonun İzmir'de oluşturulması kararı Osmanlı ve Yunanistan devletleri arasında alındıktan ve komisyonda görev alacak her iki ülke delegelerinin belirlenmesinden sonra, Yunan Hükûmeti komisyonda çıkacak anlaşmazlıkların çözümünde görev alacak bir hakemin seçilmesi gerektiğini Osmanlı Hükûmeti'ne bildirdi. Osmanlı Devleti hakem seçimi için zaman kaybetmenin doğru olmadığını, komisyonun bir an önce çalışmalarına başlamasını ve delegelerin İzmir'e gönderilmelerini, bir hakemden yardım istenip istenmeyeceğine bundan sonra karar verilmesi gerektiğinin doğru olacağını Yunan Hükûmeti'ne bildirdi.⁷¹

Galib Kemalî Bey 27 Haziran 1914'te Said Halim Paşa'ya herhangi bir anlaşmazlıkta, araya girecek bir hakemi kabul etmekte bir sakınca görmediğini, tam tersine bu durumun Yunanistan'ın bu isteğinin kabulü olarak bir iyi niyet ifadesi olacağını bildirdi.⁷² Yunanistan Başbakanı Venizelos komisyonda görüşülen konulara ilişkin alınacak kararlarda her iki tarafın oylarının eşit olması durumunda istenilen sonuçların alınamayacağını bu nedenle kesin kararın verilmesi için bir hakeme ihtiyaç olduğunu ve hakem seçiminde her iki ülkenin de aynı çıkara sahip olacağını Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'daki Büyükelçisi Galib Kemalî Bey'e aktardı.⁷³

Yunan Hükûmeti hakem seçimi konusunda ısrar ediyordu. Özellikle muhtelit komisyonda mülkiyet meselesi görüşülürken anlaşmazlıklar çıkacağını tahmin ettiklerini, anlaşmazlığı derhal çözmek için komisyonda hakem bulundurulmasının zorunlu olduğunu, bunun için de beşinci bir kişinin seçilmesi gerektiğini düşündüklerini bildiriyorlardı.⁷⁴ Yunan Hükûmeti'nin hakem konusundaki ısrarları karşısında Osmanlı Hükûmeti, aşağıdaki koşullarda komisyonda bir hakeminin görev almasını kabul ettiğini Yunanistan'a bildirdi:⁷⁵

- 1- Hakemin seçimi üçüncü bir ülke olmadan iki hükûmet arasında yapılacaktır.
- 2- Hakem, muhtelit komisyonun çalışmalarına katılmayacak, sadece iki tarafın delegesi tarafından kendisine sunulan anlaşmazlıkları karara bağlayacaktır.
- 3- Hakemin yetkileri, iki hükûmet arasında ortak bir anlaşma için zorunlu olan ortak bir yolu saptamak ile sınırlı olacaktır.

Osmanlı Devleti yargılamanın tarafsızlığının tamamen korunması için hakemin komisyon görüşmelerine katılmamasına önem vermekteydi. Yunanistan'ın Dışişleri Bakanı Streit, 1 Temmuz 1914'te, Galib Kemalî Bey'in 30 Haziran 1914 tarihli mektubuna cevap olarak yazdığı mektubunda Yunan Hükûmeti'nin komisyonda oluşacak anlaşmazlıklar durumunda üyelere hakemlik etmek için bir hakemin komisyon görüşmelerine katılmasını zorunlu gördüklerini, hakemin komisyonun görüşmelerine katılmamasının komisyon çalışmalarının iyi yürütülmesine engel olacağını ve bu durumun işi sürüncemede

⁶⁹ BOA., HR.SYS. 2035/2, Galip Kemalî Bey tarafından Yunanistan Dışişleri Bakanı Streit'e gönderilen 30 Haziran 1914, tarihli belge.

⁷⁰BOA., HR.SYS. 2035/5 belge sıra nu. 6 Galip Kemalî Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 28 Temmuz 1914 tarihli belge.

⁷¹ BOA., HR.SYS. 2035/2 Galip Kemalî Bey'de Venizelos'a gönderilen 27 Haziran 1914 tarihli mektup.

⁷² BOA., HR.SYS. 2035/2 Galip Kemalî Bey'in Said Halim Paşa'ya gönderdiği 27 Haziran 1914 tarihli belge.

⁷³ BOA., HR.SYS. 2035/2 Venizelos'un Galip Kemalî Bey'e gönderdiği 15/28 Haziran 1914 tarihli özel mektup.

⁷⁴ BOA., HR.SYS. 2035/2 Galip Kemalî Bey'den Sadrazam Said Halim Paşaya çekilen 29 Haziran 1914 tarihli telgraf.

⁷⁵ BOA., HR.SYS. 2035/2, Said Halim Paşanın Galip Kemalî Bey'e gönderdiği 30 Haziran 1914 tarihli telgraf

bırakacak nitelikte olduğunu yazıyordu.⁷⁶ Fakat Osmanlı Devleti hakemin muhtelit komisyon görüşmelerine katılmaması konusunda ısrar etmekteydi. Sonunda Osmanlı Devleti'nin İzmir'de oluşturulacak muhtelit komisyonda meydana gelebilecek anlaşmazlıkları çözmek için seçilecek hakemin komisyon görüşmelerine katılmaması şeklindeki önerisi, Yunanistan tarafından kabul edildi.⁷⁷ İki ülke de hakemin vereceği kararı kayıtsız şartsız kabul edecekti.⁷⁸

Muhtelit komisyonda çıkacak anlaşmazlıklarda anlaşmazlığın çıktığı oturumun tutanakları hakeme okunduktan sonra hakem, komisyon üyeleri huzurunda gerekçelerini belirterek derhal kararını verecekti. Hakemin verdiği karar zabta geçirilecek, hakem tarafından imzalanacaktı. Ayrıca hakemin kararını yazılı olarak vermesi, kararnamesine, karar alma gerekçelerini yazması gerekiyordu.⁷⁹ Muhtelit komisyon ile yapılacak haberleşmelerde ve hakemin vereceği kararnamelerde Fransızca kullanılacak,⁸⁰ masraflar iki ülke tarafından karşılanacaktı.⁸¹

Said Halim Paşa 2 Temmuz 1914'te, İzmir'e doğrudan varabilecek bir hakemi seçmek için tarafsız bir devlete başvurma konusundaki Yunan Hükûmeti önerisinin kabul edildiğini ve bunun karşı tarafa bildirilmesini Galib Kemalî Bey'den istedi.⁸² Osmanlı Devleti'nin bu kararı 3 Temmuz 1914'te Streit'e iletildi.⁸³ Osmanlı Hükûmeti 7 Temmuz 1914'te ise tarafsız bir hakem seçimi için İsviçre Federal Hükûmeti'ne başvurmayı kabul ettiğini Yunan Hükûmeti'ne bildirdi.⁸⁴ Osmanlı Hükûmeti'nin emri üzerine Osmanlı Konsolosu Ziya Bey Bern'e gidip İsviçre Cumhurbaşkanı'na başvurarak göç meselesini çözümlmek için oluşturulan Osmanlı-Yunan Muhtelit Komisyonu'nda çıkabilecek anlaşmazlıkları ortadan kaldıracak ve iki devlet arasında uzlaşmayı sağlayacak bir hakemin atanmasını rica etti. Paris'te bulunan Yunan elçileri de İsviçre Devleti'ne böyle bir başvuruda bulundular.⁸⁵ Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ın bu teşebbüsleri üzerine İsviçre, Osmanlı-Yunan Muhtelit Komisyonu'nda çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünde hakem görevini üstlenecek bir memuru İzmir'e göndermeyi uygun gördü.⁸⁶

D) İZMİR MUHTELİT KOMİSYONU'NDA YAPILAN GÖRÜŞMELER

11 Temmuz 1914 Tarihli Oturum Tutanakları

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki göçmen sorununu çözümlemekle görevlendirilen muhtelit komisyonun ilk oturumu 11 Temmuz 1914 cumartesi günü yapıldı. Komisyona Osmanlı Devleti'nin I. delegeşi olarak Ahmet Muhtar Bey, II. delegeşi olarak Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey; Yunanistan adına ise I. delege olarak, İzmir'de bulunan Yunan Başkonsolosu Konstantin Dimaras, II. delege olarak Yunanistan'ın Edirne'deki Başkonsolosu Yorgos Tsorbatisglou katıldılar.

Oturum, Ahmet Muhtar Bey'in başkanlığında açıldı. Ahmet Muhtar Bey amaçlarının kısa sürede her iki hükûmetin çıkarlarını koruyan bir anlaşmaya varmak olduğunu dile getirdi. Rum delegeleri de bu dileklere katıldıklarını bildirdiler. Göçmenlerin ve mülkiyetlerin mübadelesi için temel ilke olarak kabul edilecek konular görüşülmeye başlandı.⁸⁷

1-Evlerini Terk Etmiş Fakat Hâlâ Osmanlı Topraklarında Yaşayan Rumların Hakları

İlk önce Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlardan evlerini daha önce terk eden fakat hâlâ Osmanlı topraklarında bulunan Rum-Osmanlı tebaasının haklarının geri verilerek yeniden Osmanlı uyruğuna alınmaları konusu görüşüldü.

⁷⁶ HR.SYS. 2035/2, Said Halim Paşanın Galip Kemalî Bey'e çektiği 2 Temmuz 1914 tarihli telgraf.

⁷⁷ BOA., HR.SYS. 2035/1, Atina Sefiri Galip Kemalî Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 6 Temmuz 1914 tarihli telgraf.

⁷⁸ BOA., HR.SYS., 2034/3, s. 12.

⁷⁹ BOA., HR.SYS., 2034/3, s. 8-9.

⁸⁰ BOA., HR.SYS., 2034/3, s. 11.

⁸¹ Yannis, G. Mourellos, "The Persecutions and The First Attempt at an Exchange of Minorities Between Greece and Turkey", Balkan Studies, C. 26, Sayı 2, Institute for Balkan Studies, (Selanik, 1985), s. 407.

⁸² BOA., HR.SYS. 2035/2, Yunanistan Dışişleri Bakanı Streit'in Galip Kemalî Bey'e yazdığı 1 Temmuz 1914 tarihli mektup.

⁸³ BOA., HR.SYS., 2035/2, Galip Kemalî Bey'in Bay Streit'e çektiği 3 Temmuz 1914 tarihli telgraf.

⁸⁴ BOA., HR.SYS. 2035/2, Said Halim Paşa tarafından Galip Kemalî Bey'e çekilen telgraf.

⁸⁵ Tanin, 16 Temmuz 1914, s. 5.

⁸⁶ İkdâm, 12 Temmuz 1914, s. 4.

⁸⁷ BOA., HR.SYS. 2034/2, 11 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 1.

Yunan delegeler, evlerini terk eden fakat hâlâ Osmanlı topraklarında bulunan Rumların Osmanlı uyruğuna yeniden alındıktan ve köylerine döndükten sonra zorlama olmadan göç isteklerine bakılarak bir değerlendirme yapılmasını istediler.⁸⁸ Yunan delegeler mübadele işlemlerinin muhtelit komisyonun gözetimi altında yapılmasını ve alt komisyonlarca denetlenmesi isteklerini belirttiler.⁸⁹

Göç isteğinin saptanması konusunda Osmanlı delegeleri göç etmek isteyen halkın yerel yetkililere başvurarak göç etmek istediklerine dair imzalı dilekçeler vermeleri gerektiğini belirttiler. Osmanlı delegeleri göç etmek isteyenlerin küçük gruplar halinde gönderilmelerinin kontrol için daha iyi olabileceğini söylediler. Rum delegeler, Osmanlı güvenlik kuvvetlerinin bu çıkışları rahatlıkla kontrol edebileceğini ve Osmanlı güvenlik kurumu gerekli talimatları kabul ederse, Yunan güvenlik kuvvetlerinin de kendilerine yardımcı olacağını, onların kökenlerini kolayca belirleyebileceğini ve usulsüz çıkışları önleyebileceğini bildirdiler. Osmanlı delegeleri göç bölgelerine giren kıyı boyunda alınan en sıkı tedbirlerin dahi gizli göçleri engelleyemediğini belirttiler.⁹⁰

Komisyon görüşmeleri sonunda iki ülke arasında yapılan sözleşmenin* 2. maddesinde Osmanlı delegelerinin Rum göçmenlerin Osmanlı topraklarından çıkışları konusundaki isteğinin kabul edildiği görülmektedir. Buna göre; sözleşmenin imzalanmasından sonra toplu bir şekilde Osmanlı topraklarını terk edecek Rumlara izin verilmesi, göçlerinin kendi istekleriyle olduğuna dair Osmanlı bölge memurlarının araştırmasından sonra, verecekleri karara bağlı olacaktır. Bu karar, iki ülkeden dağınık bir şekilde göç edenleri kapsamayacaktır.⁹¹ **(II. Ek)**

2-Halkların Değiş-Tokuş Yerlerini Oluşturan Bölgeler

Göçmenlerin mübadelesi için temel ilke olacak hususlarda ele alınan konulardan biri de Müslümanların ve Rumların mübadele yerlerini oluşturacak bölgelerin tespiti idi. Osmanlı delegeleri Aydın Vilayeti'ne bağlı olan ve neredeyse Gelibolu yarımadasını da kapsayan bölgede yaşayan Rumların, Makedonya ve Epir Müslümanları ile mübadele edileceğini bildirdiler.⁹² Bu karar her iki ülke delegeleri tarafından da kabul edildi ve muhtelit komisyon görüşmeleri sonunda iki ülke arasında yapılan sözleşmenin 1. maddesinde şu şekilde yer aldı:⁹³ "Trakya ile Kale-i Sultaniye Boğazı civarında ve Aydın Vilayeti'nde yaşayan Osmanlı Rumları, Makedonya ve Epir'in Yunanistan'ın eline geçen kısımlarındaki Müslümanlar ile mübadele edilecektir".

3-Mülkiyetlerin Değerlendirilmesi

İki ülke arasında gerçekleştirilecek mübadelede ortaya çıkacak en önemli sorunlardan biri de Osmanlı topraklarından daha önce Yunanistan'a göç eden Rumlar ile şimdi mübadele edilecek Rumların geride bıraktıkları emvâl-i metrûke ile Makedonya ve Epir'den göçen ve şimdi mübadele edilecek Müslümanların geride bıraktıkları emvâl-i metrûkenin durumunun ne olacağıydı.

a- Müslümanlara Ait Emvâl-i Metrûke

Balkan Savaşları sonrası gerek Yunanistan'a gerekse Osmanlı topraklarına yapılan göçler her iki ülkenin ekonomisini ve sosyal yapısını büyük ölçüde etkiledi. Batı Anadolu'dan göçen Rumlar, genellikle ticaret ve sanayile uğraşıyorlardı. Yunanistan'ın idaresine geçen topraklardan gelen Müslümanların çoğu ise köylüydü.

Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ile mübadele görüşmelerinde mübadelenin sadece kırsal bölge halkını kapsamaması şeklindeki önerisinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi Yunanistan'dan göçen Müslümanların tepkilerine neden oluyordu.⁹⁴

Balkan Savaşları sonrası Siroz'da (Serez) Müslümanlar tarafından terk edilen evlere I. Balkan Savaşı sonrası Siroz'u terk etmek zorunda kalan ve evleri Bulgarlar tarafından yakılan Rumlar yerleştirildi. Savaş

⁸⁸ BOA., HR.SYS. 2034/2, 11 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 2.

⁸⁹ BOA., HR.SYS. 2034/2, 11 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 3.

⁹⁰ BOA., HR.SYS. 2034/2, 11 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 3-4.

* Sözleşmenin tamamı on sekiz maddeden oluşmaktadır.

⁹¹ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 5-8.

⁹² BOA., HR.SYS. 2034/2, 11 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 4.

⁹³ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 5.

⁹⁴ BOA., HR.SYS. 2035/2 Serfceli Müslümanların Sadaret makamına yazdığı 13 Teşrin-i evvel 1330 (26.10.1914) tarihli belge.

sonrasında Müslümanların bir kısmı buraya geri dönerken bir kısmı da geri dönmeyi istemeyerek evlerini kiraya verdiler.⁹⁵

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan Atina Antlaşması'nın beşinci ve altıncı maddelerinde Yunanistan'a terk olunan bölgelerde Müslümanların sahip oldukları hukukun hiçbir şekilde ihlal edilemeyeceği ve terk edilmiş topraklar halkından olup Osmanlı topraklarına veya yabancı ülkelere göç edenlerin taşınmaz mallarını korumaya, iltizama vermeye veya üçüncü şahıslar aracılığıyla idare ettirmeye hakları olduğu kararlaştırılmıştı.⁹⁶ Fakat Yunanistan 5 Ocak 1914 tarihli kanuna ek olarak 1 Mayıs 1914'te aşağıdaki kanunu yayınlamıştır:⁹⁷

“Madde 95 –Yeni işgal olunan mahallerde gayrimenkul emlâki terk ile diyar-ı ahirde bulunan mutasarrıflar yahud diğer bir suretle nizamen vaz-ı yed edenler tapularını bir sene zarfında mahallî defterdarlarına ibrâz etmezlerse emlâklerine terk olunmuş, sahihsiz nazarıyla bakılır ve binaenaleyh hükûmetin tah-ı tasarrufuna intikal eder. Daimi bir suretle zirâi olunmayan arazi-i emriyedeki hükûmetin hukuku arazi kanununa tabi olmakla işbu nizamnameden müstesnadır.”

Yunan Parlamentosu tarafından onaylanan 1 Mayıs 1914 tarihli bu kanun, Atina Antlaşmasının yukarıda bahsettiğimiz 5. ve 6. maddelerine aykırıydı. Kanunda belirtilen konular Yunanistan'ın eline geçen toprakları terk ederek Osmanlı topraklarına göçen Müslümanlar için 12 Mayıs 1914 tarihinden itibaren bir sene içerisinde uygulanacaktı. Bu konuyla ilgili olarak Hariciye Nezareti'ne yazılan 4 Ocak 1915 tarihli belgede ilk olarak Yunanistan'dan göçen Müslümanların sahip oldukları hukukun Yunan Devleti'ne geçmesi için tanınan bir yıllık sürenin yetersiz olduğu, bu sürenin uyruk seçimi için ayrılan üç yıllık süre gibi olması gerektiği; Yunanistan'dan ayrılan Müslümanların dağınık bir şekilde farklı bölgelerde buldukları, bir kısmının gazete okuyamadığı ve bu kanundan haberdar olamayacakları ve haklarını kaybedecekleri belirtiliyordu. İkinci olarak Yunanistan tarafından tanınan bu bir yıllık süre içerisinde Yunanistan'a dönüp mal varlıklarını ispat edecekleri mallarının geri verilip verilmeyeceği kanunda açıklığa kavuşturulmalıydı. Üçüncü olarak daha önce alım satım işlerinde halk tarafından tapu işlemlerine dikkat edilmemişti. Çoğu kimsenin elinde tapuları yoktu. Bu nedenle kanunda böyle bir zorunluluk olmamalıydı.⁹⁸

Müslümanların Yunanistan'da terk ettikleri mallarına el konulduğu şeklinde çok sayıda belge mevcuttur.⁹⁹ Yunanistan'ın işgali altında bulunan adalardan Batı Anadolu'ya göçen Müslümanlar ise Yunan kanununun kendilerine uygulanmasının doğru olmayacağını söylemekteydiler, çünkü Osmanlı Devleti adaların işgalini kabul etmemişti.¹⁰⁰ Yunan Hükûmeti'ne göre 23 Mayıs 1914 tarihinde Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında kabul edilen antlaşma gereğince artık Yunanistan'ın eline geçen topraklardan göçen Müslümanlar ile Osmanlı topraklarından göçen Rumların geride bıraktıkları malların değerini mübadele komisyonları belirleyecekti.¹⁰¹

11 Temmuz 1914 tarihli oturumda Yunan delegeler, önceden göçen halkların ve onlara eşlik etmek isteyen köylünün doğal isteğinin saptanmasına koşut olarak taşınabilir ve taşınmaz mallarının değerlendirilmesine öncelikli olarak başlanması gerektiğini savundular. Osmanlı delegeleri, muhtelit komisyonun göçmenler tarafından yalnızca terk edilmiş ve taşınmaz malların değerlendirilmesi ve mübadelesine başlamaya çağrıldıklarını belirttikten sonra, söz konusu değerlendirmede Yunan delegelere katıldıklarını bildirdiler. Osmanlı delegeleri, değerlendirme alt kurulunun Makedonya, Epir, Trakya, Aydın ve Boğazlar çevresinde aynı anda mübadele işlerine başlamasını istediklerini belirttiler.

İzmir Muhtelit Komisyonu'nda mülkiyetlerin değerlendirilmesiyle ilgili görüşmelerde Epir ve Makedonya'nın Yunanistan'ın eline geçen kısımlarında oturan Müslümanlarla Trakya ve Kale-i Sultaniye civarı ve Aydın Vilayeti Rumlarından sözleşmenin hazırlandığı tarihe kadar göçenlerle, sözleşme yürürlükte olduğu sürece göçeceklere ait mal defterlerinin düzenlenmesi ve değerlerinin tespiti hükmü karara bağlandı. Ayrıca hangi taraf diğerine borçlu kalırsa farkı ödeyecekti. Karşılıklı olarak terk edilmiş taşınmaz

⁹⁵ BOA., HR.SYS.2056/1, Siroz Şehbenderliği'nden Sefâret-i Seniyyeye gönderilen 7 Mart 1914 tarihli belge.

⁹⁶ Erim, *age.*, s. 479.

⁹⁷ BOA. HR.SYS. 2056/9 belge sıra nu. 9.

⁹⁸ BOA., HR.SYS.2056/9. Hariciye Nezâretine Başşehbender vekili tarafından gönderilen 4 Ocak 1915 tarihli belge.

⁹⁹ BOA., HR.SYS. 2058/1.

¹⁰⁰ BOA., HR.SYS. 2056/9, Dahiliye Nazırı adına Hariciye Nezâretine yazılan 23 Mart 1331 (5 Nisan 1915) tarihli belge.

¹⁰¹ BOA., HR.SYS. HR.SYS. 2035/1, Atina Sefâret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezâretine gönderilen 26 Eylül 1914 tarihli ve 780 no.lu telgraf tercümesi.

malların değerleri belirtilen defterler dikkate alınarak muhtelit tali komisyonlar tarafından yapılacak araştırma ve inceleme sonucu düzenlenecekti.¹⁰²

Terk edilmiş binalar her iki tarafın delegelerince alınan ortak karara göre mübadele edilecekti fakat bu değerlendirme kıymetli ve şehir içinde olan binaları kapsayacaktı.¹⁰³

b-Rumlara Ait Emvâl-i Metrûke

Rum emvâl-i metrûkesi iki çeşitti. Birincisi kesin şekilde Yunanistan'a kaçmış veya göç etmiş kişilere ait emvâl-i metrûke, ikincisi zorunlu askerlik veya siyasi nedenlere dayalı olarak iç kısımlara göç ettirilen Rumlara ait mallardı. Birinci kısım şahıslara ait emvâl için muhtelit komisyon görevlendirildi. İç kısımlara göç ettirilen Rumlar ise daha sonra görüleceği üzere tekrar eski yerlerine göç ederek mallarına sahip olmak isteyeceklerdir.¹⁰⁴

Edirne, Hüdavendigâr, Aydın ve diğer bazı vilayetlerden Yunanistan'a göçen Rumlardan bazıları Ziraat Bankasına borçluydu. Ticaret ve Ziraat Nezaretleri'nden bildirilen karar gereğince bu borçlar temin edilip banka zarardan kurtarılmadıkça Rumların göçü engellenecekti. Taşınır ve taşınmaz mallarını rehin göstererek bankadan borç alan ve bir daha geri dönmek üzere göçen Rumların yerlerine göçen Müslümanlar, geçici olarak yerleştirilse dahi hiçbir kimseye tahsis edilmeyecekti. Rumların terk ettikleri mallar açık artırma ile satılarak bankaya olan borçları ödenecek, geriye kalacak miktar olursa bu da yerel mal sandıklarına teslim edilecek, tapu senetleri ise banka şubelerinde saklanacaktı.¹⁰⁵

Mülkiyet meselesi görüşülürken Rum delegeler komisyonunda burada kalacak malların açık arttırmayla satılmamasını ve bu durumun Osmanlı Hükûmeti'ne bildirilmesini istediler. Bozulan, yıpranan malların satılabileceği ancak bunun mutlaka idarenin kontrolünde olması gerektiği kararlaştırıldı.¹⁰⁶

Komisyon başkanı Ahmet Muhtar Bey tarafından muhtelit mübadele komisyonundaki Osmanlı delegelerine verilen 23 Kasım 1914 tarihli emirde, o güne kadar göçen ve göçecek olan Osmanlı Rumlarının devlet hazinesine ve şahıslara olan borçları, terk edilmiş mallarının değerinin genel toplamından çıkartılacağı kararının Yunan delegelerine kabul ettirilmesi isteniyordu. Ancak şimdilik bunun uygulanmasına imkan olmadığından ileride bu malların sahiplerine geri verilmesi işlemlerini gerçekleştirebilmek amacıyla terk edilen malların değerini gösteren cetvellerin hazırlanmasının gerektiği Edirne, Aydın, Çatalca, Karesi ve Biga metropolitlerine bildirildi. Bu cetveller Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında görüşülecek "Mübadele-i Muhacirin Sözleşmesi"nin imzalanmasından sonra ve uygulanması sırasında dikkate alınmak üzere yavaş yavaş muhtelit komisyona gönderilecekti. Osmanlı Devleti'ni zarara sokabilecek durumlara meydan verilmemesi için Osmanlı topraklarında Rumların sorumluluğunda bulunan taşınmaz malların alınıp satılması Osmanlı Devleti tarafından yasaklandı ve bu konuda ilgili dairelere gerekli emirler verildi.¹⁰⁷ Rumların terk etmiş oldukları zeytinliklerin ürünleri ise 14 Temmuz 1914 tarihli Meclis-i Vükela kararı gereğince hazine tarafından idare olunacaktı. Ayazmend dahilindeki arazi sahipleri göç ettiği için hazinenin vergiden yoksun olmaması ve arazinin boş kalmaması için arazinin bir kısmı Müslüman göçmenlere verilmiştir.¹⁰⁸

Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların geride bıraktıkları taşınır ve taşınmaz mallara ait bilgileri içeren cetvellerin hazırlanması muhtelit mübadele komisyonunda emlak-ı metrûke sorununun çözümü için son derece önemliydi. Bu nedenle cetvellerin hazırlanması için bir talimâtname hazırlandı. **(III. Ek)** On altı maddeden oluşan bu talimatnamede özetle şunlara yer veriliyordu: ¹⁰⁹ Rumların yaşadıkları kaza, sancak, vilayet isimlerinin yazılması ve buralardan ne kadar Rum'un göç ettiği, göçün topluca mı yoksa bireysel olarak mı yapıldığı, göç edenlerin geride ne kadar emlak ve arazi bıraktıkları, ödedikleri vergi

¹⁰² BOA., HR.SYS.2034/3, İzmir Muhtelit Komisyonu Mukavelenâme Lâyhası, s.7-8-9.

¹⁰³ BOA., HR.SYS.2034/2, 11 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 6.

¹⁰⁴ BOA., BEO. Nu. 333353., 333740.

¹⁰⁵ BOA., DH.SYS.80/2, Dahiliye Nezâretine gönderilen 2 Temmuz 1914 tarihli yazı.

¹⁰⁶ BOA., HR.SYS.2034/2, 11 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 6.

¹⁰⁷ BOA., DH.SYS. 80/2, Muhtelit Mübadele-i Muhâcirin Komisyonu Reisi Ahmet Muhtar tarafından mübadele komisyonuna verilen 23 Teşrin-Sani 1330 (6 Ocak 1914) tarihli irade-i umumiye.

¹⁰⁸ BOA., DH.SYS.80/2, Aydın Valisi tarafından Dahiliye Nezâretine gönderilen 17 Muharrem 1333 (6 Ocak 1914) tarihli belge.

¹⁰⁹ BOA., HR.SYS. 2035/1, belge sıra Nu. 83.

miktarları; geride mirasçıları bulunup bulunmadığı, Ziraat Bankasına ve Maliyeye olan borçlarının tespiti. Bu cetveller kısa bir süre sonra hazırlanarak muhtelit komisyona gönderildi.

Rumların Edremit, Burhaniye ve Ayvalık'ta sahip oldukları emlakın korunması ve idaresi için vekâletnameler hazırlayarak vekiller atadıklarının, Midilli'deki Rumlardan birine yazılan mektuptan anlaşılması üzerine bu üç kaza halkından olup, göç esnasında Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerinde bulunan ve buraya gelemeyen Rumlara ait terk edilmiş malların, düzenlenecek vekâletnamelerle başkalarının sahiplenilmesini engellemek amacıyla göç sorunu çözümleninceye kadar bu yolla vekâletname düzenlenmemesi; bu konuda bölge mahkemelerine yapılacak başvuruların dikkate alınmaması kararlaştırıldı.¹¹⁰

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girince kıyı bölgelerinde oturan Rumları iç kesimlere doğru göç ettirdi.¹¹¹ Göç ettirilen Rumların geride bıraktıkları mallar ise 26 Eylül 1915 tarihinde çıkartılan geçici bir kanunla Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına alındı.¹¹² Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru cephe durumlarının değişmesi, dünyada meydana gelen siyasi değişiklikler gibi nedenlerle Osmanlı Devleti iç kısımlara göç ettirdiği Rumların tekrar eski yaşadıkları bölgelere göç etmeleri kararını aldı ve 26 Eylül 1915 tarihli kanun iptal edilerek Rumlara ait emlak-ı metrukünün iade edilmesine başlandı. 1920 yılının ilk aylarına kadar iade işlemlerinin büyük bir çoğunluğu gerçekleştirildi.¹¹³

18 Temmuz 1914 Tarihli Oturum Tutanakları

Oturuma Osmanlı Hükümeti adına Ahmet Muhtar Bey ve Şükrü Bey, Yunanistan adına Konstantin Dimaras ve Yorgos Tsorbatisglou katıldılar. Oturum saat onda Ahmet Muhtar Bey başkanlığında açıldı. Tutanaklarda yazılanlar üzerine yapılan görüş alışverişinden sonra Yunan delegeleri, her iki taraftaki karşılıklı göçmenlerin uyruklarını içeren bir belge sundu. Belgenin içeriği şöyleydi:

Yunanistan topraklarına yerleşen Müslümanlar, aksini tercih edenler hariç, Atina Anlaşmasının dördüncü maddesi gereğince, üç sene içinde Yunan uyruğuna geçme hakkına sahip olacaklar, Anadolu'ya göçen Müslümanlar Osmanlı uyruğuna gireceklerdi.

Aynı şekilde, Osmanlı topraklarından Yunanistan'a göçen Rumlar, Yunan uyruğuna gireceklerdi. Ancak Yunan yetkili makamlarınca yayınlanan bir bildirme uyarınca o tarihten itibaren (Yunan uyruğuna geçtikleri tarih) bir sene boyunca Osmanlı uyruğunu koruma hakkına sahip olacaklardı.¹¹⁴

20 Temmuz 1914 Tarihli Oturum Tutanakları

Bu oturumda da Osmanlı'yı Ahmet Muhtar Bey ve Şükrü Bey, Yunanistan'ı ise Konstantin Dimaras ve Yorgos Tsorbatisglou temsil ediyordu. Oturum Ahmet Muhtar Bey'in başkanlığında saat onda açıldı. Birinci oturumun tutanakları sekreter tarafından okundu. Birtakım değişiklikler yapıldıktan sonra tutanakların toplantılarda imzalanmasına karar verildi. Osmanlı delegelerinin sekreteri, son oturum boyunca göç edenlerin veya göç edeceklerin gittikleri ülkenin toprakları üzerinde edinecekleri uyrukluğa ilişkin Rum delegeleri tarafından sunulan belgeyi okudu.¹¹⁵

18 Temmuz tarihli oturum tutanaklarında yer alan ve üç paragraf halinde yazılan, üçüncü paragrafı daha önce Yunanistan'a tercihen göç etmiş Osmanlı Rumlarının, bir sene içinde doğdukları ülkenin vatandaşlığını tekrar elde edebilme haklarının kabulü ile ilgili olan belge üzerine kısa bir tartışmadan sonra, Osmanlı delegeleri bu belgenin birinci paragrafında açıklananları prensipte aynen kabul ettiklerini açıkladılar.¹¹⁶ Son paragrafta gelince böyle bir yetkinin Osmanlı Rumlarına verilmesiyle bu komisyonun ve çalışmalarının bittiği, tek ve doğal sonucun bu halkların uyruklarını değiştirmek olduğu kabul edilebilir diyerek, tamamıyla reddettiler. Zaten Ahmet Muhtar Bey'e gönderilen telgrafta göçmenlerin göç ettikleri

¹¹⁰ BOA., DH.SYS. 80/2, Emvâl-i Metrûke Heyet-i Teftişiyesi tarafından Dâhiliye Nezâretine gönderilen 7 Şubat 1330 (20 Şubat 1914) tarihli yazı.

¹¹¹ Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar gibi Ermeniler de bu tarihte göçte tabi tutulmuşlardır. Ayrıntılar için bkz. İbrahim Ethem Atnur, "Tehcirden Dönen Rum Ve Ermenilerin Emvalinin İadesine Bakış", Toplumsal Tarih, S 9, (1994).

¹¹² Atnur, agm, s. 45.

¹¹³ Atnur, agm, s. 45-48.

¹¹⁴ BOA., HR.SYS.2034/2, 5/18 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 1-2.

¹¹⁵ BOA., HR.SYS.2034/2, 7/20 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 1.

¹¹⁶ BOA., HR. SYS. 2034/2, 7/20 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 1.

ülkenin uyrukluğunu seçmeleri gerektiği, bunlardan sonradan geri dönmek isteyenlerin bu isteklerinin kabul edilemeyeceği, uyruklarının hükümsüz olacağı, bu nedenle bu konuda Yunan delegelerinin önerileri karşısında ısrar edilmesi bildiriliyordu. Ayrıca bu telgrafta Osmanlı delegelerinin hangi konularda nasıl hareket etmeleri gerektiği de bildirilmekteydi.¹¹⁷

Yunan delegeleri iki ülke arasında karşılıklı tutulan notlarda yer alan şu terimler üzerinde durdular: nüfus değişimi, göç isteğinin kendiliğinden olması, eş zamanlı değişim. Kırsal nüfusun mübadelesinin yalnızca göç isteğinin kendiliğinden olduğunun belirtilmesi ve sayısal eşitliğin sağlanarak eş zamanlı olması şartıyla gerçekleşebileceğini belirttiler.

Osmanlı delegeleri, komisyonun mübadele edilecek halkın sayısından çok, onların mal varlıklarıyla ilgilenmesi gerektiğini ileri sürdüler.¹¹⁸

Uyrukluğun korunması veya değiştirilmesiyle ilgili tartışmanın tekrar ele alınmasıyla, Osmanlı delegeleri, bir ülke vatandaşlarının diğer bir ülke topraklarına yerleştirilmesinin zorunlu olarak uyruklarının değişmesine neden olacağını belirttiler. Yunan delegeleri, köylü nüfus ile şehirli nüfus arasında bir ayırım yapılmasını önerdi ve şehirli nüfusun değişimin bir parçası olmaması gerektiğini söyledi. Osmanlı delegeleri böyle bir ayrıcalığın yapılmasını reddettiler ve Osmanlı topraklarını önceden terk edenlerin kırsal veya kentsel nüfus ayırımı olmaksızın değişim kurallarına tabi tutulması gerektiğini belirttiler.¹¹⁹

Muhtelit komisyon görüşmeleri sonunda iki taraf arasında yapılan sözleşmenin 11. maddesinde uyruklu ile ilgili olarak, “Sözleşmenin imza tarihine kadar göç bölgelerinden karşılıklı olarak göçen Müslüman ve Rumlar göçtüğü ülkenin uyruğunu seçmiş sayılacaktır” kararı hükme bağlandı.¹²⁰

25 Temmuz 1914 Tarihli Oturum Tutanakları

Oturum Ahmet Muhtar Bey’in başkanlığında saat onda açıldı. Müslüman ve Rum halklar ile bu halkların mal ve mülklerinin mübadelesinin eş zamanlılığı yeni sorundu.

Osmanlı delegeleri Yunan Hükümeti’ne bağlı olan Makedonya’daki Müslüman nüfus ile Osmanlı topraklarında yaşayan Rum nüfusun 11 Temmuz 1914 tarihli oturum tutanaklarında belirtilen şekilde mübadelesi ve onların mülkleri ile ilgili görüşlerini tekrarladılar.

Her iki ülke tarafından da bu ikili göç hareketinin düzenlenmesindeki amacın gerek Osmanlı Devleti topraklarından gerekse Yunanistan’dan göçen halkların akınından ileri gelebilecek feci, düzensiz olayları önlemek ve bu halk kitlesini düzene sokmak, meydana gelebilecek ekonomik karışıklığın yıkıcı sonuçlarına çare bulabilmek olduğu belirtildi.¹²¹

Yunan delegeler, mübadelelerin eş zamanlılığı üzerinde durulmasına dikkati çekmekte idiler. Özellikle iki nokta üzerinde duruldu:

- 1-Göç etmeyi kendiliğinden isteme.
- 2-Mülkiyetlerin eş zamanlı değiş tokuşu.

Aksi takdirde bu basit ve pürüzsüz bir mübadele değil, kişileri zora sokan bir mübadele olacaktı.¹²² Komisyon tarafından sonuca bağlanmak istenen bu değişim konusunda nüfus kategorilerinin belirlenmesi görüşüldü. Bu tartışma iki farklı soruya cevap bulabilmek için devam etti:

1-Makedonya’daki ve Yunanistan’daki Müslümanlar lehine, Atina Konvansiyonu tarafından sağlanan seçme hakkının fes edilip edilmeyeceği.

2-Bireysel ayrılışların, toplu göçe benzeyip yurttaşlık, mal varlığı ve göç beyanına ilişkin şartlara bağlanıp bağlanmayacağı.¹²³

Osmanlı delegeleri yurttaşlık ve göçmenlerin mal varlıklarının değişimi ile ilgili sorunların muhtelit bir komisyon tarafından kesin olarak çözülmesini ve bu konuyla ilişkili alınacak kararların, göç ve yurttaşlık sorunlarını içeren bir raporla tamamlanmakta olan konvansiyona eklenmesini önerdi. Muhtelit komisyonun

¹¹⁷ BOA., DH.ŞFR. 43/129, Dâhiliye Nazırı Talat Bey tarafından İzmir’deki muhtelit Mübadele Komisyonu Ahmet Muhtar Bey’e çekilen 17 Temmuz 1330 (30 Temmuz 1914) tarihli telgraf.

¹¹⁸ BOA.,HR.SYS.2034/2, 7/20 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 2-3.

¹¹⁹ BOA., HR.SYS. 2034/2, 7/20 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 3-4.

¹²⁰ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 13.

¹²¹ BOA., HR.SYS. 2034/2, 12/25 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 1.

¹²²BOA., HR.SYS. 2034/2, 12/25 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 2.

¹²³ BOA., HR.SYS. 2034/2, 12/25 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 2-3.

çalışma süresi konusunda Osmanlı delegeleri konvansiyonun değişimi onaylaması itibarıyla, yetersizlik durumunda süreyi üç ay uzatma yetkisi ile bir yıl olarak saptanmasını ve bu üç aylık sürenin bitiminde de iki hükümetin süreyi uzatmak için tekrar görüşmesini önerdi. Yunan delegeleri bu öneriyi prensipte katıldılar.

Yunan delegeleri, göç etme beyanının muhtelit komisyon tarafından yazılı kaydının tutulmasıyla ilgili sorunu yeniden gündeme getirdi. Osmanlı delegeleri bu konuya ilişkin kesin olan yönergesini beyan ederek görüşlerini savundu. Yunanlılar değişim notlarında yer alan prensiplerin gözden geçirilmesinde ısrar etti.

Büyük mal varlıklarının isteğe bağlı değiştirilmesi hususunda, Yunanlılar böyle bir değişimin zorunlu olarak, değişim isteğinin ve nedenlerinin sözlü kaydını tutacak ve mal senetleri ile bunların gerçek değerlerini inceleyecek muhtelit komisyonun kontrolü altında gerçekleşeceğini belirttiler.¹²⁴ Osmanlı delegeleri, bu konuda muhtelit komisyonun sadece tapu kayıtlarını, mal senetlerini ve ilgili kişiler arasında imzalanan noter senetlerinin incelenmesinin yeterli olduğunu söylediler. Ayrıca bu malların değerleri mal senetlerinde belirtilmiş olduğundan şüphelerin artması durumunda ulusal kadastro kayıtlarının kullanılacağını dile getirdiler.

Gelecek toplantının tarihi 30 Temmuz 1914 olarak belirlendi.¹²⁵ Atina Elçiliğinden Osmanlı Hariciye Nezaretine gönderilen 26 Eylül 1914 tarihli telgrafta Yunan Hükümeti tarafından Selanik'te bir komisyon oluşturulması ve bu komisyonun derhal göreve başlamasının istenmesi, İzmir'deki muhtelit komisyonun ise tekrar göreve başlamaya çağırılması¹²⁶ bu tarihte İzmir'deki muhtelit komisyonu çalışmalarının durdurduğunu göstermektedir.

İzmir'deki muhtelit komisyonun İstanbul'a nakli konusunda görüşmelerin yapılmasının gündeme gelmesi üzerine, Yunanistan tarafından Konstantin Dımaras yerine Yunan birinci delegeliğine, ikinci delege Yorgos Tsorbatisglou atanmıştır. İkinci delegeliğe ise, İstanbul'daki Yunan elçiliği baştercümanı Panas tayin edilmiştir. Osmanlı delegesi Şükrü Bey'in hastanede yatması nedeniyle görüşmeler bir süre ertelenmiştir.¹²⁷ Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan 22 Haziran (5 Temmuz) 1914 tarihli Mübadele Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin 28/29 Ekim 1914'te fiilen I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla uygulanamamış fakat Yunanistan'ın Türkiye ile resmen savaşa girdiği 29 Haziran 1917 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.¹²⁸

SONUÇ

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında mübadele fikrinin ortaya çıkması ve Lozan'da bir mübadele yapılmasının temeli nedeni Yunanistan'ın topraklarını sürekli olarak Osmanlı Devleti'nin aleyhinde genişletmek siyaseti olmuştur. Yunanistan Osmanlı Devleti'nden ele geçirdiği topraklara bir taraftan Rumları yerleştirirken diğer yandan bu topraklarda yaşayan Müslüman nüfusu baskı ve zorla göç ettirmiştir. Balkan Savaşları bardağı taşıran son damla olmuştur. Savaş sırasında ve sonrasında Yunanistan'ın eline geçen topraklardaki Müslümanlara yönelik imha politikası, bu dönemde Osmanlı Devleti'nde iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki Hükümeti üyelerini harekete geçirmiştir. İttihatçılar Osmanlılık politikasının artık geçerliliğini koruyamadığını görmüşler ve Türkçülük fikrini hayata geçirmişlerdir. Bu politikanın sonucunda Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların göç etmeye başlamaları Yunanistan'ın tepkilerine neden olmuştur. Bu durum Yunanistan tarafından beklenen bir gelişme değildir Oysa bu sonuç gayet doğaldır. Yunan Hükümeti bu duruma tepki göstermeye hakkı olmadığı halde Osmanlı Devleti nezdinde harekete geçerek buna bir son verilmesini istemiş, bununla da yetinmeyerek Avrupalı büyük devletlerin gündemine bu konuyu getirmiştir. Osmanlı Devleti bu durumun Balkanlardan yapılan Müslüman göç hareketlerinin bir neticesi olduğunu söylemiş ve bu duruma, yapılacak bir mübadele ile son verilmesinin her iki devlet için en iyi çözüm olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devletinin mübadele önerisine

¹²⁴ BOA., HR.SYS.2034/2, 12-25 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 6-4.

¹²⁵ BOA., HR.SYS.2034/2, 12-25 Temmuz 1914 tarihli oturum, s. 4-5.

¹²⁶ BOA., HR.SYS.2035/1, Atina Sefâret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezâretine gönderilen 26 Eylül 1914 tarihli ve 780 no.lu telgraf tercümesi.

¹²⁷BOA., DH.KMS.1332.Z.4 Muhtelit Komisyon Başkanı Ahmet Muhtar Bey tarafından Dahiliye Nezâretine çekilen 22 Eylül 1330 (5 Ekim 1914) tarihli telgraf.

¹²⁸ Stelio Seferiades, agm., s. 54.

Yunan Hükûmeti'nin başlangıçta sıcak bakmadığı görülmektedir.¹²⁹ Bunda Yunanistan'ın nüfus siyaseti ve megali idea başta olmak üzere birçok nedeni vardır. Megali idea Yunanistan'ın sınırları dışında özellikle, doğusunda Osmanlı topraklarındaki Rumların yaşadıkları toprakları Yunanistan sınırları içerisine katma amacı olduğundan yapılacak bir mübadele bu amacın gerçekleştirilmesinde büyük bir engel oluşturacaktı. Ayrıca Yunanistan öncelikle göç eden ve mübadele edilecek olan Rumlara iş ve yer imkânı sağlamak gibi birçok sorunlara karşı karşıya kalacaktı. Yunanistan Balkan Savaşları sonrası topraklarına yönelik Rum göçünün artması sonucu Osmanlı Devleti'nin mübadele önerisini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Nitekim iki devlet arasındaki mübadele görüşmelerinde Yunanistan'ın bu endişeleri açıkça görülmekte, Yunanistan başbakanı Venizelos yapılacak bir mübadelede öncelikle mübadelenin kaba hatlarının belirlenmesinde ısrar ederek, gönüllü ve eş zamanlı bir mübadele istemektedir. Yunanistan'ın bu önerisinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesinde Balkan Savaşları'ndan yenik çıkmış olması etkilidir. 1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen mübadelenin ilk provası niteliğindedir. 1913'te yenik bir devlet olarak masa başına oturan Osmanlı Devleti gönüllü bir mübadeleye razı olurken İstiklal Savaşı'nın galibi olan Yeni Türkiye Devleti gönüllü mübadelenin sakıncalarını bildiğinden zorunlu bir mübadele konusunda ısrarcı olmuş ve bu isteğini Yunanistan'a kabul ettirmiştir. Burada önemli olan bir diğer husus her iki devletin mübadele önerisinin kimden geldiği konusunda ve mübadele kararını haklı çıkarma hususunda birtakım çekinceler yaşadığıdır. Osmanlı Devleti'nin Atina elçisi Galib Kemal Bey bu düşüncenin Said Halim Paşa'ya kendisi tarafından götürüldüğünü belirtirken, Venizelos'ta Said Halim Paşa'ya gönderdiği belgede bu önerinin kendisi tarafından Osmanlı Devleti'ne sunulduğu şeklinde yanlış bir anlaşılmaya meydan verilmemesini bildirmekte ve Galib Kemal Bey'den Yunanistan'a yapılan mübadele teklifinin resmen Osmanlı Devleti tarafından yapılmasını istemektedir. Bu da mübadelenin her iki ülke halkı üzerindeki etkileri açısından son derece önemlidir. Her iki devlet de, mübadelenin getireceği birtakım felaketlerin yaşanabileceğinin tereddüdü içindedir. Nitekim 1923 yılında Lozan'da Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi sözleşmesini imzalamış olan Yunanlı devlet adamları imzayı atmış olmaktan ötürü eleştirilmişlerdir.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan mübadele girişimi, adından da anlaşıldığı gibi bir girişim olarak kalmış, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla gerçekleştirilememiştir. Bunun için 1923 yılına kadar beklemek gerekmiştir. Eğer bu mübadele 1914 yılında gerçekleştirilmiş olsaydı Batı Anadolu'daki Rum nüfus epeyce azalacak ve belki de 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile başlayan süreçte Yunanistan'ın demografik tezlerinin dayanağı çok zayıflayacaktı.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı, 2033/1, 2034/2, 2034/3, 2034/5, 2035/1, 2035/2, 2035/5, 2056/1, 2056/9, 2058/1,

Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı 80/2.

Bâb-ı Âli Evrak Odası, 333353, 333740.

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî, 29/138, 41/208, 42/199, 42/198, 41/78, 41/37, 42/136, 43/129.

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus, 19/68, 19/53.

İrade Meclis-i Mahsus, 21/30.

Dâhiliye Nezareti Sicil-i Nüfus Tahrirat Kalemî, 58/291.

Dâhiliye Nezareti Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti, 12/20.

Kitaplar

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, C. 1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1995.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik; **Trakya'da Millî Mücadele**, C 2, TTK, Ankara, 1955.

CARTHY, Mc. J.; **Ölüm ve Sürgün**, Çev.: Bilge Umar, 3. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998.

¹²⁹ BOA., HR.SYS. 2035/1, Sadrazam Said Halim Paşa'ya Galip Kemalî Bey tarafından gönderilen 23 Mayıs 1914 tarihli telgraf.

DİMİTRİ, Pentzopoulos; **The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact Upon Greece**, Paris.

DÜNDAR, Fuat; **İttihat ve Terakkinin Müslümanları İskân Politikası (1913–1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

EREN, Ahmet Cevat; **Türkiye’de Göç ve Göçmen Meselelerinin Başlaması**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1966.

ERİM, Nihat; **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C 1 TTK, Ankara, 1953.

HALAÇOĞLU, Ahmet; **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912–1913)**, TTK, Ankara, 1995.

HATİPOĞLU, Murat; **Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821–1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

İPEK, Nedim; **Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877–1890)**, TTK, Ankara, 1994.

MACAR, Elçin; **Cumhuriyet Dönemi’nde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

N.ŞİMŞİR, Bilal; **Rumeli’den Türk Göçleri Belgeler, Doksan üç Muhacereti 1877–1878**, C.1, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968.

TUNAYA, Tanık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

DAĞLI, Yücel- ÜÇER Cumhure; **Tarih Çevirme Kılavuzu**, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Osmanlı Mebusan Reisi Halil Menteşe’nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemal; **Canlı Tarihler**, C. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946.

Michael Llewellyn Smith; **Yunan Düşü**, (Çev. Halim İnal), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

N. J. Svoronos; **Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları**, (Çev. M.Galib), Aydınlik Basımevi, Ankara, 1935.

URAN, Hilmi; **Hatıralarım**, Ankara, (y.y), 1959.

Gazeteler

Tanin

İkdam

Tasvir-i Efkâr

Makaleler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **“Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler, 1783–1922”**, Toplum ve Bilim, İstanbul, 1999.

ATNUR, İbrahim Ethem, **“Tehcirden Dönen Rum Ve Ermenilerin Emvalinin İadesine Bakış”**, Toplumsal Tarih, S 9, (1994).

BARAN, Tülay Alim, **“Balkan Savaşından, Sonra İzmir’de Rumların Göç Hazırlığı”**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C II, S 6–7, (1996–1997).

BAYKARA, Tuncer, **“Batı Anadolu’daki Rum Nüfusunun XIX. Yüzyıldaki Durumu Yeni Yunan Göçleri ve Yerli Hıristiyanların Yunanlaştırılması”**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

ERİM, Nihat, **“Milletler Arası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye”**, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C II, S 1, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1944.

HANİOĞLU, Şükrü, **“Osmanlıcılık”**, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C V, İletişim Yayınları, İstanbul ty.

HATİPOĞLU, Murat, **“Elefterios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdeanın Kazandığı Yeni Karakter”**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

G. MOURELOS, Yannis, **“The Persecutions and The First Attempt at an Exchange of Minorities Between Greece and Turkey”**, *Balkan Studies*, C 26, S 2, Institute for Balkan Studies, (Selanik, 1985).

SEFERİADES, Stelio, “L’Echange Des Populations”, Recueil Cours de l’Academie de Droit International, Vol. IV, (Paris, 1928).

TOPRAK, Zafer; “İslam ve İktisat: 1913–1914 Müslüman Boykotajı”, **Toplum ve Bilim**, S 29-30, 1985.

TOPRAK, Zafer; “Averof Zirhlısı ve Ulusal Kimlik”, **Toplumsal Tarih**, S 113, (2003).

YILMAZ, Türel; “Türkiye-Yunanistan Arasındaki Mübadele Sorunu ve Batı Trakya Türklerinin Azınlık Haklarını Koruyan Antlaşmalar”, **Askeri Tarih Bülteni**, S 46, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1999.

EK I. B.O.A. HR. SYS. 2035/1 OSMANLI DEVLETİ’NİN HANGİ ŞARTLARDA BİR MÜBADELE İSTEDİĞİNİ GÖSTEREN BELGE

Dahiliye Nezâreti

Kalemi Mahsûsa

1-Trakya ve Boğazlar civân ve İzmir Vilâyeti Rum köylüleri Makedonya ve Epir kıtalarında bulunan İslâm köylüleri [ile] mübadele edilecektir.

2-Mübadele iki hükûmetin himâyesi tahtında ve köylerin tamamıyla mübadelesi sûretinde vukû bulacaktır.

3-İki hükûmet cânibinden tayîn edilecek ve dört kişiden mürekkeb olacak muhtelit bir komisyon mübadeleye tabi köylerin emlak-ı menkûle ve gayri menkûlelerini tayîn ve kıymetlerini takdir edecektir. Bu komisyon muhâceretin kemâl-i emniyetle icrâsına âid tedâbiri dahi ittihâz eyleyecektir.

4-Komisyonun merkez muâmelât ve müzâkerât [yeri] İzmir ve yahud Selanik olacaktır

EK I. B.O.A. HR. SYS. 2035/1. OSMANLI DEVLETİ’NİN HANGİ ŞARTLARDA BİR MÜBADELE İSTEDİĞİNİ GÖSTEREN BELGE.

- 1- Trakya ve Boğazlar civâr ve İzmir Vilâyeti Rum köylüleri Makedonya ve Epir kıtalarında bulunan İslâm köylüleri [ile] mübadele edilecektir.
- 2- Mübadele iki hükûmetin himâyesi tahtında ve köylerin tamamıyla mübadelesi sûretinde vukû bulacaktır.
- 3- İki hükûmet cânibinden tayîn edilecek ve dört kişiden mürekkeb olacak muhtelit bir komisyon mübadeleye tabi köylerin emlak-ı menkûle ve gayri menkûlelerini tayîn ve kıymetlerini takdir edecektir. Bu komisyon muhâceretin kemâl-i emniyetle icrâsına âid tedâbiri dahi ittihâz eyleyecektir.
- 4- Komisyonun merkez muâmelât ve müzâkerât [yeri] İzmir ve yahud Selanik olacaktır

EK II. B.O.A. HR. SYS. 2034/3 İZMİR MUHTELİT KOMİSYONU MUKAVELENÂME LÂYİHASI

Balkan Savaşları sonucunda gerek Makedonya ve Epir ve gerek bunun neticesinde Trakya'da ve Kale-i Sultaniye Boğazı civarıyla Aydın Vilayeti'nde şiddetli bir göç hareketi meydana geldi ve bu göç hareketi her iki ülkenin ekonomik ve siyasi yapısını olumsuz etkiledi. Bu durumun etkilerini ortadan kaldırmak ve göç etrafında meydana gelebilecek felaketleri önlemek için her iki devlet mübadele kararını aldı. Yine her iki toplumun terk ettikleri bölgelerde bıraktıkları arazi ve emlak değerinin saptanması için bir komisyon oluşturulması kararı alındı.¹³⁰

Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi için bir sözleşme yapılmasına karar verildi. Her iki tarafın delegeleri aşağıdaki maddelerin kabulünü uygun gördüler.¹³¹

1. maddede Trakya ile Kale-i Sultaniye boğazı civarında ve bu boğazın Anadolu tarafının ötesindeki Aydın Vilayeti'nde sakin Osmanlı Rumları, Makedonya ve Epir kıtalarının Yunanistan'ın eline geçen kısımlarındaki Müslümanlar ile mübadele edilecektir kararı hükme bağlandı.¹³²

2. maddede, "birinci madde de adı geçen Rumlardan bu sözleşmenin imzalanması tarihinden sonra toplu bir şekilde Osmanlı topraklarını terk edebileceklerine izin verilmesi, göçlerinin kendi istekleriyle olduğuna dair Osmanlı bölge memurlarının araştırmasından sonra verecekleri karara bağlıdır" denildi.¹³³

3. maddede, "her iki ülkeye mensup göçmen kabilelerinin gerek limanlara sevki ve gerekse gemilere bindirilmeleri işlemlerinin Osmanlı Devleti ile Yunan Hükûmeti'nin ve ilgili bakanların kontrolü altında yapılacaktır" denildi. Her iki devlet toplu halde evlerini terk ederek göç etmeye hazırlanan göçmenleri birbirine bildirmekten sorumlu olacaktır kararı hükme bağlandı.¹³⁴

4. maddede, sözleşmenin ikinci maddesinde alınan kararın her iki ülkeden az miktarda müteferrik (dağınık, ayrı ayrı) bir şekilde göç edenler için geçerli olmayacağı kararlaştırıldı.

5. maddede, Epir ve Makedonya'nın Yunanistan'ın idaresine geçen kısımlarında oturan Müslümanlar ile Trakya ve Kale-i Sultaniye civarı ve bu boğazın Anadolu ötesi ve Aydın Vilayeti Osmanlı Rumlarından o güne kadar göç etmiş olanlarla bu sözleşmenin devamı yürürlükte olduğu sürece göç edebileceklerine ait olarak karşılıklı terk edilen taşınmaz malların defterleri tanzim (düzenleme, düzen verme) edilecek ve kıymetleri belirlenecektir" denildi. Yine bu maddede "mübadele sonucu hangi taraf diğerine medyun [borçlu] kalırsa farkın nakden ödeneceği" kararı belirtildi.¹³⁵

6. maddede, "göçmenler tarafından karşılıklı olarak terk edilmiş taşınmaz malların değerleri başlangıçta beşinci madde de adı geçen defterler üzerine muhtelit tali komisyonlar (alt komisyonlar) tarafından yapılacak araştırma ve inceleme sonucu düzenlenecektir" denilmekteydi.¹³⁶

7. maddede, "yukarı da kararlaştırıldığı gibi düzenlenecek taşınmaz malların değerleri toplamından göçmenlerin maliyeye, belediyeye, eytâm (yetimler) sandıklarına ve Ziraat Bankasına olan borçlarıyla şahıslara olan borçları ve rehin edilmiş malların bedelleri indirilecektir" hükmü karara bağlanmaktaydı.¹³⁷

8. maddede, "göçmenlerin üçüncü kişilere senet ve defter ile var olduğu iddia edilen borçlarından hatta muhtelit komisyon tarafından incelenenler dahi mevcut mal ve mülk toplamından çıkarılacaktır" denilmektedir.

9. maddede, "her iki ülke göçmenlerinden çiftlik veya fabrika gibi arazi ve emlak sahiplerinin mübadele edilecek arazi ve malları da genel toplamdan çıkarılacaktır" deniliyordu.

10. maddede, "halkı göç eden bölgelerde bulunan binalar ile her çeşit emlak ve arazinin değeri tespit edilerek genel toplamdan çıkarılacaktır" deniliyordu.

11. maddede, "sözleşmenin imza tarihine kadar göç bölgelerinden karşılıklı olarak göç etmiş olan Müslüman ve Rumlar göç edip yerleştiği ülkenin uyruğunu seçmiş kabul edilir", kararı hükme bağlanmıştır. Yine aynı maddede "Yunanistan'ın eline geçen Makedonya ve Epir Müslümanları 1-14 Kasım 1913 tarihli

¹³⁰ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 1-2.

¹³¹ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 2.

¹³² BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 5.

¹³³ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 5.

¹³⁴ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 6.

¹³⁵ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 8.

¹³⁶ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 8-9.

¹³⁷ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 10.

Atina Antlaşması'nın dördüncü maddesinde belirtilen haklardan yararlanmak isteyenler sözleşme yürürlükte olduğu sürece bu haklarını koruyacaklardır” denilmektedir.¹³⁸

12. maddede, Osmanlı sınırları içerisindeki şehir ve kasabalardan Yunanistan'a veya başka bölgelere şimdiye kadar göç eden Rumların evlerine dönmeleri hususi surette kararlaştırılmıştır.¹³⁹

13. maddede, “altıncı maddede adı geçen muhtelit tali (alt komisyonlar) komisyonların oluşturulması ve görevlerinin, yetkilerinin tespiti için muhtelit komisyon tarafından bir talimatname düzenlenecektir” hükmü karara bağlanmıştır.¹⁴⁰

14. maddede, muhtelit komisyonda ve gerekse muhtelit tali komisyonlarda bu sözleşmenin maddelerinin uygulanmasında ortaya çıkacak sorunların muhtelit komisyon tarafından çözüme kavuşturulması durumunda sözleşme gereğince konu hakeme havale edilecektir.¹⁴¹

15. maddede, sözleşmenin uygulanabilmesi için tarih akdinden itibaren bir buçuk senelik süre tespit edilmiştir.¹⁴²

16. maddede, “muhtelit tali komisyonların muamelâtını (dairelerde yapılan kayıt, takip, ve saire gibi işler) göz altında bulundurmak ve meydana gelebilecek antlaşmazlıkları çözmek için muhtelit komisyon gerektiğinde göç bölgelerine gidecektir” hükmü karara bağlanmıştır.¹⁴³

17. maddede, “1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Mukavelenâmesinin bu sözleşme maddelerine uymayan maddeleri olduğu gibi kabul edilir” denilmektedir.¹⁴⁴

18. maddede, sözleşmenin hızlı bir şekilde onaylanarak tasdiknâmelerin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde teâtisi (birbirine verme) kararlaştırılmıştır.¹⁴⁵

On sekiz maddeden oluşan ve İzmir'de hazırlanan bu sözleşme taslağının imzalandığına dair bir belge mevcut değildir. I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile uygulama imkanı elde edilememiştir.

¹³⁸ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 13.

¹³⁹ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 14.

¹⁴⁰ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 14.

¹⁴¹ BOA., HR.SYS.2034/3, s. 15.

¹⁴² BOA., HR.SYS.2034/3, s. 15.

¹⁴³ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 17.

¹⁴⁴ BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 17.

¹⁴⁵BOA., HR.SYS. 2034/3, s. 18.

EK II. B.O.A. HR.SYS. 2034/3.

İZMİR MUHTELİT KOMİSYONU MUKAVELENÂME LÂYİHASI.

از سر
مجلس قومی

Commission Mixte
de
Smyrne

مقا و لانا مه لایحه

Projet de Convention

Principale

بالقائه في و تايحي اورك تاكوتيا و ايسره
دور بايتي تراياوه و قند سفتيه و رعالي
مدايره آيديه و لايتنه و تدبير و حيا
مهاجران و حدود اترتیه و و ا و ج مقیاسه
فدوریا و ازلان و اسی و مهاجران کو اسی
مقدنه لایحه و مجامه انحصاری نو اید
ایسه اردیتندن کورک مزاجون و تادون
انف و اسی و کورک مجامه و ایتد
ازاد تا اسی کورسته نای ازلان و اسی
دوران کورکتری تراياوه و قند سفتيه و رعالي
مدايره و آيديه و لايتنه و کورک و اسی
مدايره تا کورک و ايسره قند سفتيه و رعالي
انف و ازلان اترتیه و قند سفتيه و رعالي
از اترتیه و اسی و اسی و اسی و اسی و اسی
مدايره و اسی و اسی و اسی و اسی و اسی

La guerre balkanique
et ses suites ayant provoqué
tant dans la Macédoine
et l'Épire helléniques que
subséquentement dans la
Thrace, les Dardanelles et
le vilayet d'Aidin, un
violent courant d'émigra-
tion qu'il m'importe
de régulariser; et une
émigration se produisant
sur une échelle aussi
vaste n'ayant point
laisse d'occasionner de
part et d'autre une
perturbation économique

Ek III. B.O.A. HR. SYS. 2035/1. MÜBADELE-İ MUHÂCİRİNE AİT CEDVELLERİN SÜRET-İ İMLÂSI HAKKINDA TALÎMÂT

1- Cetvellerdeki esâmî-i kurâ [köy adları] ihdasına her kazada Rumlarla meskun kurâ ve kasabâta tabi oldukları nahiyeye, kaza, sancak ve vilayet isimleri yazılacak ve karşılığındaki hanelere ait malûmât-ı erkamiye kuyudat-ı resmîyeden bila-istihrâc [netice çıkarma] devâir-i müteallikası [bağlı olduğu daireler] tarafından imlâ[doldurularak] edilerek zîr [alt, aşağı] i resmi mühürle tahtîm [mühürleme] ve imza edilecektir.

2- Halkı sadece Rum olup da kâmilen [noksansız, tam olarak] göç etmiş olan köyler ve kasabalara ait ma'lûmât-ı erkamiye kaydedildikten sonra mülâhazât hânesine [bir konu hakkında düşüncenin yazılacağı yer] kâmilen göç etmiştir kaydı eklenecektir.

3- Rum halkı kısmen göç etmiş olan köyler ve kasabalar ikiye ayrılarak göç edenlere ait emlâk ve arazinin değeri ayrı ve göç etmemiş olanlara ait arazinin değeri dahi ayrı ve birbirinin altına yazılarak mülâhazât hanesine sınıflarına göre göç etmiştir veya etmemiştir denilecektir.

4- Halkı Müslüman ve Rumlardan oluşan fakat Rumları tamamen göç etmiş olan köyler ve kasabalardaki Müslümanların emlâk ve arazileri dikkate alınmayarak yalnızca Rumların terk ettikleri emlâk ve arazinin genel değeri toplanarak mülâhazât hanesine Rum halkı göç etmiştir denilecektir.

5- Halkı karma olup da Rum halkı kısmen göç etmiş olan köyler ve kasabalardan göç etmiş olan Rumların ayrı ve etmemiş bulunanların ayrı olarak emlâk ve arazilerinin değeri toplanacak bu mülâhazât hanesine yazılacaktır.

6- Halkı karışık olup da Rum halkı göç etmemiş olan köyler ve kasabalara ait gerekli bilgiler verilerek mülâhazât hanesine Rum halkın göç ettiği yazılacaktır.

7- Vergi hanesine Rumların göç edip etmedikleri belirtilmek koşuluyla yalnız Rumların vergisi kaydedilecektir.

8- Emlâkin vergi değeri derc edileceği cihetle işar hanesine yalnız hububattan yani arazisinden zeytin, yemiş, bağ, vesaire bulunmayan mevrûattan [ekinler] istifa olunan öşrûn senelik miktarı derc edilecektir.

9-Cetvele öşrü verginin dercinden maksat, göç etmiş ve etmemiş olan Rumlara ait emlâk ve arazinin değerini tespit etmek olduğu için köyler ve kasabalar halkının suret-i terkine göre ve göç etmiş olan Rumlarla etmeyenlerin tafsilatı şartıyla yalnız Rumların arazi-i gayri menkulesi mevrûattan istifa olunan aşârın miktarı tahminen kaydedilecektir.

10-Her köy ve kasabada gerek teminatı ve gerek kefaleti-i müteselsile [zincirleme giden] ile olsun Rumların Ziraat Bankasına olan deynleri [borçları] bir araya getirilip kaydedilecek ve yazılacak, fakat halkı kesin olarak göç edenlerle etmeyenlerin borç miktarları ayrı ayrı yazılacaktır.

11-Rumlara ait olup ta mahcuz, mahlûl [mirasçısı bulunmayan ve hükûmete kalan], merhûn [rehin edilmiş] bulunan emlâk ve arazinin değeri genel toplama katılacaktır.

12-Her köy ve kasabada gidenlerle gitmeyenlerin ayrı ayrı toplanması şartıyla Rumların maliyeye olan borçları kaydedilecektir.

13-Her köy ve kasabada göç edenlerle etmeyenlere ait düyûnâtın ayrı ayrı derci şartıyla Rumların düyûnât-ı âdiyyelerinin [alınmış borçlar] toplamı özel haneye kaydedilecektir.

14-Rum köylerinde bulunan Müslümanlara ait olan emlâk ve arazinin değeri genel hesaba katılmayacaktır.

15-Her kazaya gereği kadar cetvel gönderilmiş olmakla cetvellere şerait-i anife dairesinde derci muktezî [lazım gelen] ma'lûmât-ı erkamiyeyi [yazılar,sayılar, resimler] kayd u tahrir memur olan devair aidesinin memuru mesulleri kendilerine ita edilen cetveli sürat ve sıhhat-i mümkinde dairesinde kazalarda kaymakamlıklara ve livâ merkez kazalarında mutasarrıflara tevdi edeceklerdir.

16-Kaymakam ve mutasarrıflıklar daire-i idariyelerine ait cetvellerin memurin-i müteallikası [ilişği olan memurlar] tarafından sür'at ve sıhhat-i imlâlarına nezaret edecekler ve nekâis [eksikler]-i vakayı tashih [düzeltme] ettirdikten sonra malûmât-ı vârideyi cedveldeki hane-i mahsuslarına ayrı ayrı suret-i muntazamada [düzgün surette] kaydettirerek bilâ-imhâl [hiç vakit geçirmeden] Aydın Vilayet-i celilesi vasıtasıyla İzmir'de mün'akid mübadele-i muhâcirîn-i muhtelita komisyonuna irsâl edeceklerdir.